

Het gezonde van biologisch voedsel: de beleving van consumenten

bioKennis

WAGENINGENUR

For quality of life

Het gezonde van biologisch voedsel: de beleving van consumenten

Elvi van Wijk-Jansen

Amber Ronteltap

Laura Jager

Rapport 2009-080

December 2009

Projectcode 31261/31609

LEI Wageningen UR, Den Haag

LEI Wageningen UR kent de werkvelden:

- Internationaal beleid
- Ontwikkelingsvraagstukken
- Consument en ketens
- Sectoren en bedrijven
- Milieu, natuur en landschap
- Rurale economie en ruimtegebruik

Dit rapport maakt deel uit van het werkveld Consumenten en ketens.

Dit onderzoek is uitgevoerd binnen het Beleidsondersteunend onderzoek BO-04-006-021 in het kader van LNV-programma's.

In Nederland vindt het meeste onderzoek voor biologische landbouw en voeding plaats in de, voornamelijk door het ministerie van LNV gefinancierde, cluster Biologische Landbouw. Aansturing hiervan gebeurt door Bioconnect, het kennisnetwerk voor de Biologische Landbouw en Voeding in Nederland (www.bioconnect.nl). Hoofduitvoerders van het onderzoek zijn de instituten van Wageningen UR en het Louis Bolk Instituut. Dit rapport is binnen deze context tot stand gekomen. De resultaten van de verschillende kennisprojecten vindt u op de website www.biokennis.nl. Voor vragen en/of opmerkingen over dit onderzoek aan biologische landbouw en voeding kunt u mailen naar: info@biokennis.nl. Heeft u suggesties voor onderzoek dan kunt u ook terecht bij de loketten van Bioconnect op www.bioconnect.nl of een mail naar info@bioconnect.nl.

Foto: Shutterstock en Fred Welie

Het gezonde van biologisch voedsel: de beleving van consumenten

Wijk-Jansen, E.E.C. van, A. Ronteltap en L. Jager

Rapport 2009-080

ISBN/EAN: 978-90-8615-381-7

Prijs € 22,50 (inclusief 6% btw)

107 p., fig., tab., bijl.

Op basis van literatuurstudie, groepsinterviews en een online vragenlijst, is onderzocht wat volgens light users - mensen die af en toe een biologisch product kopen - voedsel en biologisch voedsel in het bijzonder, gezond maakt.

On the basis of a literature study, group interviews and an online questionnaire, an investigation was carried out into what light users - people who occasionally buy organic products - believe makes food in general - and organic food in particular - healthy.

Bestellingen

070-3358330

publicatie.lei@wur.nl

© LEI, 2009

Overname van de inhoud is toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Het LEI is ISO 9000 gecertificeerd.

Inhoud

	Woord vooraf	6
	Samenvatting	7
	Summary	11
1	Inleiding	14
	1.1 Aanleiding	14
	1.2 Doelstelling	15
	1.3 Centrale onderzoeksvragen	15
	1.4 Onderzoeksactiviteiten en leeswijzer	16
2	Literatuurstudie: wat is al bekend?	17
	2.1 Inleiding	17
	2.2 Houding van biologische kopers ten aanzien van gezondheid en gezond voedsel	17
	2.3 Wat maakt biologisch voedsel gezond volgens kopers van biologisch?	19
	2.4 Wat maakt specifieke biologische producten gezond volgens kopers van biologisch?	20
	2.5 Conclusies	20
3	Kwalitatief onderzoek: associaties in kaart gebracht	21
	3.1 Inleiding	21
	3.2 Respondenten	21
	3.3 Doel, opzet en analyse	21
	3.4 Resultaten	26
	3.5 Conclusies	52
4	Kwantitatief onderzoek: hypothesen getoetst	55
	4.1 Inleiding	55
	4.2 Hypothesen	55
	4.3 Opzet onderzoek	57
	4.4 Dataverzameling	58
	4.5 Resultaten	60
	4.6 Conclusies	76

5	Conclusies en aanbevelingen	78
	5.1 Inleiding	78
	5.2 Conclusies	78
	5.3 Aanbevelingen	80
	5.4 Discussie	81
	Literatuur	85
	Bijlagen	
	1 Draaiboek kwalitatief onderzoek	88
	2 Enquête	93

Woord vooraf

Veel consumenten die kiezen voor biologisch, doen dit om gezondheidsredenen. Ze kiezen voor biologisch omdat ze veronderstellen dat biologische voedingsproducten gezonder zijn dan gangbare voedingsproducten. Het is echter nauwelijks bekend waar het gezonde van biologisch voedsel precies aan wordt toegeschreven. In dit onderzoek is onderzocht wat volgens light users - mensen die af en toe een biologisch product kopen - voedsel in het algemeen en biologisch voedsel in het bijzonder gezond maakt.

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van BioConnect en gefinancierd door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. De Begeleidingscommissie voor dit project bestond uit Maurits Steverink, André Brouwer en Arend Zeelenberg, allen van de Task Force Biologische Marktontwikkeling. In dit project is samengewerkt met het werving- en selectiebureau Fris BV en met marktonderzoekbureau Multiscope. We bedanken alle betrokkenen voor de prettige samenwerking.

Prof.dr.ir. R.B.M. Huirne
Algemeen Directeur LEI Wageningen UR

Samenvatting

Veel consumenten die kiezen voor biologisch voedsel, doen dit om gezondheidsredenen. Ze kiezen voor biologisch omdat ze veronderstellen dat biologische voedingsproducten gezonder zijn dan gangbare voedingsproducten. Het is echter nauwelijks bekend waar het gezonde van biologisch voedsel precies aan wordt toegeschreven door deze consumenten. In dit onderzoek is bestudeerd wat volgens light users - mensen die af en toe een biologisch product kopen - biologisch voedsel precies gezond maakt en hoe dit varieert tussen specifieke producten. In dit onderzoek is dus onderzoek gedaan naar de mate waarin en de wijze waarop light users biologisch voedsel als gezonder *beleven* en niet naar de mate waarin en de wijze waarop biologisch voedsel daadwerkelijk gezonder *is*.

Op basis van inzicht in de associaties van light users bij wat biologisch voedsel gezond maakt, kan de communicatie over het gezonde van biologisch voedsel, in termen van woorden, beelden en sferen, worden aangepast zodat deze beter aansluit bij de beleving van het gezonde van biologisch. Verondersteld wordt dat op deze wijze de beleving van biologisch als gezond bij light users kan worden versterkt. In de communicatie over het gezonde van biologisch mag en zal echter *niet* worden geclaimd dat biologisch voedsel gezonder *is* dan gangbaar voedsel zo lang wetenschappelijke bewijzen daarvoor ontbreken.

Daarnaast was het doel van dit onderzoek om meer inzicht te krijgen in wat, volgens light users, voedsel *in het algemeen* gezond maakt. Op basis hiervan kan de communicatie over het gezonde van biologisch voedsel worden aangepast zodat deze (ook) beter aansluit bij wat volgens light users voedsel in het algemeen gezond maakt. Hiervoor is kennis nodig over het belang dat light users hechten aan gezondheid en aan het gezondheidsaspect van voeding.

Volgens de literatuur hechten kopers van biologische producten meer belang aan, zijn ze meer bezig met en voelen ze zich meer verantwoordelijk voor gezondheid dan niet-kopers. Bovendien hechten ze meer belang aan het gezondheidsaspect van voedsel dan niet-kopers. Verder blijkt uit de literatuur dat kopers van biologische producten het gezonde van biologisch voedsel zowel toeschrijven aan de afwezigheid van nadelen van de gangbare landbouw als aan de aanwezigheid van een 'gezondheidsplus' in biologisch voedsel. Er is echter nauwelijks informatie bekend over de associaties bij wat specifieke biologische producten gezond maakt.

In drie groepsinterviews met in totaal 23 light users van biologisch, is gesproken over hun associaties bij gezondheid, wat volgens hen voedsel gezond maakt, wat volgens hen in het bijzonder biologisch voedsel gezond maakt en ten aanzien van welke producten de biologische variant vooral als gezonder wordt beschouwd en waarom. Naar aanleiding hiervan is een aantal verwachtingen geformuleerd en in een web-enquête getoetst onder 520 light users.

Light users beschouwen gezondheid als een relatief belangrijke waarde in het leven. Bijna twee derde beschouwt het gezonde van biologisch als het belangrijkste voordeel van biologisch. Volgens light users maken vooral niet te veel eten, gevarieerd eten, versheid, de aanwezigheid van vitaminen, mineralen en antistoffen en natuurlijkheid (zowel in de vorm van de afwezigheid van chemische smaak-, geur-, kleurstoffen en conserveermiddelen als in de vorm van het niet gebruiken van chemische bestrijdingsmiddelen of kunstmest bij de productie) voedsel in het algemeen gezond. Opvallend is dat, volgens light users, zeker niet alleen wat wel en niet in voedsel zit, voedsel gezond maakt. Er zijn ook andere typen associaties die ertoe doen (niet te veel en gevarieerd eten).

Twee derde van de light users denkt dat biologische voeding gezonder is dan gangbare voeding. Hoe meer vertrouwen light users hebben dat toezichthoudende instanties, het merk biologisch en diegene die biologische producten verkopen, (kunnen) garanderen dat producten daadwerkelijk een biologische herkomst hebben, hoe meer men ervan overtuigd is dat biologisch voedsel gezonder is dan gangbaar voedsel. Het niveau van dit vertrouwen is overigens vrij neutraal. Light users zijn er meer van overtuigd dat biologische voeding gezonder is door het minder aanwezig zijn van gif, dan door de aanwezigheid van positieve stoffen in het voedsel. Op het niveau van producten gebruiken light users verschillende woorden naar aanleiding van de vraag wat er volgens hen voor zorgt dat de biologische variant gezonder is. Bij plantaardige producten (aardappelen, groenten, fruit) heeft men het vooral over het onbespotene, het gebruik van minder of geen bestrijdingsmiddelen, chemische stoffen of kunstmest, de betere bodemkwaliteit, de langzamere en meer natuurlijke groei, de aanwezigheid van meer vitaminen, geen of minder manipulatie, oudere rassen en meer buitenlucht. Bij dierlijke producten (vers vlees, vleeswaren, kaas en melk) heeft men het vooral over het betere leven van het dier dankzij meer vrijheid, zorg en aandacht, de natuurlijke voeding, minder stress bij en langzamer kunnen groeien van de dieren en vanwege het niet of minder toedienen van hormonen, antibiotica en geneesmiddelen aan de dieren.

Light users denken verder dat het gezondheidsvoordeel van biologisch groter is bij onbewerkte producten dan bij bewerkte producten omdat ze bijvoorbeeld verwachten dat bij het bewerken van producten, ook bij biologisch, allerlei zaken die ongezond zijn, worden toegevoegd aan het product. Light users denken verder dat het gezondheidsvoordeel van biologisch groter is bij gezonde producten dan bij ongezonde producten omdat ze bijvoorbeeld inschatten dat ongezonde producten toch nooit gezond worden. Ten slotte denken light users dat het gezondheidsvoordeel van biologisch groter is bij verse producten dan bij droge kruidenierswaren omdat ze veel moeite hebben te bedenken waarom biologische droge kruidenierswaren gezonder zouden zijn dan gangbare kruidenierswaren. Er zijn vooral overeenkomsten gevonden tussen de associaties van light en heavy users (zij besteden meer dan € 22,56 per maand aan biologische producten) bij het gezonde van biologisch.

Om bij light users de beleving van biologisch voedsel als gezond verder te versterken is dit het communicatie-advies:

1. Sluit aan bij de overtuiging van light users dat biologische voeding in het algemeen vooral gezonder is dan niet-biologische voeding door het minder aanwezig zijn van gif.
2. Sluit aan bij de woorden die light users gebruiken om toe te lichten wat er op het niveau van producten voor zorgt dat de biologische variant gezonder is.
3. Breng beter onder de aandacht waarom de biologische variant van droge kruidenierswaren, bewerkte en ongezonde producten gezonder is dan de gewone variant van deze producten.
4. Overweeg om niet (alleen) aan te sluiten bij wat volgens light users specifiek biologisch voedsel gezond maakt, maar (ook) bij wat volgens hen voedsel in het algemeen gezond maakt:
 - niet te veel eten;
 - gevarieerd eten;
 - versheid van voedsel;
 - vitamines, mineralen en antistoffen.
5. Besteed in de communicatie over het gezonde van biologisch ook aandacht aan de boodschap dat light users erop kunnen vertrouwen dat instanties, het merk biologisch en diegene die biologische producten verkopen, (kunnen) garanderen dat biologische producten daadwerkelijk een biologische herkomst hebben.

6. Aangezien volgens light users vooral het minder aanwezig zijn van gif biologisch voedsel vooral gezond maakt, kan innovatie en onderzoek van de biologische sector zich het beste vooral richten op het van negatieve inhoudstoffen of residuen vrijmaken van biologische producten, leidend tot een natuurlijk, schoon en zuiver biologisch product. Onderzoek en innovatie gericht op het sterker onderbouwen van de aanwezigheid van 'positieve inhoudstoffen' (CLA's, anti-oxidanten, enzovoort) ligt, gezien de huidige associaties van light users bij wat biologisch voedsel gezond maakt, minder voor de hand.

Summary

The healthy thing about organic products

What makes organic food healthy according to consumers?

Many consumers who opt for organic produce do so for health reasons. They opt for organic produce because they assume that organic products are healthier than conventionally-produced products. However, very little is known about exactly what these consumers attribute the extra healthiness of organic food to. This research examined exactly what light users - people who occasionally buy organic products - believe makes organic food healthy and how this varies between specific products. More knowledge about the associations behind the motivation of 'healthy' can boost the effectiveness of communications regarding the healthiness of organic produce and reinforce the perception among consumers of organic food as being healthy.

Another goal was to gain more insight into what light users believe makes food in general healthy. In this way, communications regarding the healthy nature of organic food can be adapted to link up with what light users believe makes food in general healthy next to what they believe makes organic food healthy. To this end, knowledge is required on the importance that light users attach to health and to the healthy characteristics of food.

According to the literature, buyers of organic products attach more importance to, are more concerned with and feel more responsible for health than non-buyers. Moreover, they attach more importance to the health aspect of food than non-buyers. The literature also shows that buyers of organic products attribute the healthy nature of organic food to both the absence of the disadvantages of conventional agriculture and the presence of a 'healthy extra' in organic food. However, little information is known regarding the associations relating to what makes specific organic products healthy.

In three group interviews, a total of 23 light users of organic products were asked about their associations with health, what they believe makes food healthy, what they believe makes organic food healthy in particular and of which products the organic variant is particularly considered healthier and why. On the basis of this, a number of expectations were formulated and tested in a web-based questionnaire among 520 light users.

Light users consider health to be a relatively important life value. Almost two-thirds consider the healthy character of organic food to be its most important advantage. According to light users, not eating too much, having a varied diet, the freshness of food, the presence of vitamins, minerals and antibodies, and naturalness (both in the form of the absence of artificial flavours, aromas, colours and preservatives, and in the form of not using chemical pesticides or artificial fertilisers during production) are factors that make food in general healthy. It is striking that light users believe that it is not just what is present or absent in food that makes food healthy. There are also other types of associations that make a difference (not eating too much, and having a varied diet).

Two-thirds of the light users believe that organic food is healthier than conventional food. The more confidence light users have that supervisory bodies, the organic 'brand' and the sellers of organic products can guarantee that products are actually organic, the more they are convinced that organic food is healthier than conventionally-produced food. The level of confidence of light users in supervisory bodies, the organic 'brand' and the sellers of organic products is actually fairly neutral. Light users are more convinced that organic food is healthier due to the reduced presence of toxins than due to the presence of positive substances in the food. At a product level, light users use different words to respond to the question what they consider makes the organic variant healthier. In the case of plant-based products (potatoes, fruit and vegetables), they refer mainly to the fact that the produce is unsprayed, the use of less or no pesticides, chemical agents or artificial fertilisers, the improved quality of the soil, the slower and more natural growth, the presence of more vitamins, less or no manipulation, older varieties and more open air. In the case of animal products (fresh meat, meat products, cheese and milk), they refer primarily to a better life for the animal concerned due to increased freedom, care and attention, the more natural diet, reduced stress and the slower growth of the animals and the reduced or complete lack of use of hormones, antibiotics and medicines.

Light users also think that the health advantage of organic produce is greater in unprocessed products than in processed products, for example because they expect all kinds of unhealthy ingredients to be added to the products - even organic products - during processing. Light users also believe that the health advantage of organic produce is greater in healthy products than in unhealthy products, for example because they are of the opinion that unhealthy products can never be made healthy. Lastly, light users believe that the health advantage of organic produce is greater in fresh products than in dried groceries, as they have difficulty imagining why dried organic groceries would be healthier than conventional groceries. Especially *similarities* were found between

the associations of light and heavy users with regards to the healthy character of organic food. (Heavy users spend more than €22.56 per month on organic products.)

To further reinforce light users' perception of organic food as healthy, the following recommendations are made:

1. In the communications used, make links with the conviction of light users that organic food is in general primarily healthier than non-organic food due to the reduced presence of toxins.
2. In the communications used, make links with the words used by light users to explain what makes the organic variants healthier at product level.
3. In the communications on the healthy aspects of organic products, draw more attention to why the organic variants of dried groceries, processed and unhealthy products are healthier than the conventional variants of these products.
4. One could also consider adapting communications on the healthy nature of organic food to not (or not only) link up with what light users believe specifically makes organic food healthy but rather (or also) what they believe makes food in general healthy:
 - not eating too much;
 - eating a varied diet;
 - freshness of food;
 - vitamins, minerals and antibodies.

This would be in keeping with the strategy of organic food as a reinforcement of the 'healthy' proposition.

5. In communications regarding the healthy properties of organic products, attention should also be devoted to the message that light users can have confidence in organisations, the organic 'brand' and the sellers of those organic products being able to guarantee that products are actually organic. Since light users are generally of the opinion that the reduced presence of toxins in particular makes organic food healthy, innovation and research of the organic sector should ideally focus on ridding negative ingredients or residues from organic products, leading to a natural, clean and pure organic product. Research and innovation focused on the stronger substantiation of the presence of 'positive ingredients' (CLAs, anti-oxidants, et cetera) would be less obvious options in view of the current associations of light users.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Veel consumenten die kiezen voor biologisch, doen dit om gezondheidsredenen. Ze kiezen voor biologisch omdat ze veronderstellen dat biologische producten gezonder zijn dan gangbare producten (Grankvist en Biel, 2001; Magnusson et al., 2001, 2003; Torjusen et al., 1999; Zanolì en Naspètti, 2002). Uit diverse consumentenonderzoeken blijkt zelfs dat 'gezond' de belangrijkste reden is voor consumenten om voor biologisch te kiezen (Tregear, Dent en McGregor, 1994; Wandel en Bugge, 1997; Magnusson, 2003). Wat op dit moment echter nog ontbreekt, is inzicht in de wijze waarop consumenten biologisch precies associëren met gezond; waar schrijven ze het gezonde van biologisch precies aan toe? Als meer bekend is over de associaties bij de motivatie 'gezond', kan de communicatie over het gezonde van biologisch op deze associaties aansluiten en de beleving van biologisch voedsel als gezond, versterkt worden. Hierdoor kan een duurzaam concurrentievoordeel voor de biologische sector gecreëerd worden. De beleving van consumenten bij een product of bij een merk is namelijk veel moeilijker te kopiëren door een concurrent dan het product- of productietekenmerk waarop de beleving gebaseerd is. Daarnaast krijgt de biologische sector met de resultaten van dit onderzoek meer inzicht in hoe de kennisagenda in bredere zin het best kan worden vormgegeven. De kennisagenda heeft niet alleen betrekking op communicatie over biologisch maar ook op innovatie en onderzoek. Moet er, om aan te sluiten bij de associaties van light users bij wat biologisch voedsel gezond maakt, meer werk gemaakt worden van onderzoek en innovatie in relatie tot 'positieve inhoudstoffen' (CLA's, anti-oxidanten, enzovoort) of moet het accent bijvoorbeeld sterker worden gelegd op het 'vrij maken van negatieve inhoudstoffen of residuen' (een schoon/zuiver product)? Dit onderzoek kan helpen deze vragen te beantwoorden zodat onderzoek en innovatie met het oog op het gezonder maken van biologische in de objectieve zin, beter kan worden gestuurd.

1.2 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek was om te onderzoeken welke associaties light users van biologische producten hebben bij wat biologisch voedsel gezond maakt. Light users zijn gedefinieerd als mensen die af en toe een biologisch product kopen. Het is te overwegen om in de communicatie over het gezonde van biologisch niet alleen aan te sluiten bij wat volgens light users specifiek biologisch voedsel gezond maakt, maar ook bij wat volgens hen voedsel in het algemeen gezond maakt. Hiertoe is ook onderzocht wat, volgens light users, voedsel in het algemeen gezond maakt. Verondersteld wordt dat op deze wijze de beleving van biologisch als gezond bij light users kan worden versterkt. Om deze inzichten te kunnen duiden is het noodzakelijk om meer te weten komen over de mate waarin light users belang hechten aan de eigen gezondheid en aan het gezondheidsaspect van voeding.

Doel van dit onderzoek was dus om meer inzicht te krijgen in de mate waarin en de wijze waarop light users biologisch voedsel als gezonder *beleven*. Er is niet onderzocht in welke mate en/of op welke wijze biologisch voedsel daadwerkelijk gezonder *is*. In de communicatie over het gezonde van biologisch zal daarom *niet* worden geclaimd dat biologisch voedsel gezonder *is* dan gangbaar voedsel zo lang wetenschappelijke bewijzen daarvoor ontbreken.

1.3 Centrale onderzoeksvragen

De doelstelling van dit onderzoek is vertaald naar de volgende vier centrale onderzoeksvragen:

1. Hoe kijken light users aan tegen gezondheid?
2. Wat maakt, volgens light users, voedsel in het algemeen gezond?
3. Wat maakt, volgens light users, specifiek biologisch voedsel gezond?
4. Wat maakt, volgens light users, specifieke biologische producten gezond?

1.4 Onderzoeksactiviteiten en leeswijzer

In de eerste fase van het onderzoek is de beschikbare literatuur onderzocht in relatie tot de centrale onderzoeksvragen. De resultaten hiervan zijn beschreven in hoofdstuk 2. Vervolgens zijn, in het licht van de centrale onderzoeksvragen, drie groepsinterviews met in totaal 23 light users gehouden. In hoofdstuk 3 is de opzet van dit kwalitatieve onderzoek beschreven evenals tot welke resultaten en conclusies het heeft geleid. Op basis van onder andere het kwalitatieve onderzoek is in het laatste deel van dit onderzoek een aantal verwachtingen getoetst onder 520 light users. In hoofdstuk 4 is de opzet weergegeven van dit kwantitatieve onderzoek en welke verwachtingen zijn bevestigd dan wel verworpen door de resultaten. Tot slot zijn in hoofdstuk 5 de conclusies, aanbevelingen en de discussie opgenomen.

2 Literatuurstudie: wat is al bekend?

2.1 Inleiding

Om te inventariseren wat al onderzocht en bekend is in relatie tot de centrale onderzoeksvragen, is allereerst literatuuronderzoek uitgevoerd. In paragraaf 2.2 wordt beschreven wat bekend is over de houding van kopers van biologisch ten aanzien van gezondheid en gezond voedsel. Paragraaf 2.3 behandelt de associaties van kopers van biologisch bij wat specifiek biologisch voedsel gezond maakt. In paragraaf 2.4 wordt ingegaan op associaties bij wat specifieke biologische producten gezond maakt. In paragraaf 2.5 worden de conclusies naar aanleiding van de literatuurstudie gepresenteerd.

2.2 Houding van biologische kopers ten aanzien van gezondheid en gezond voedsel

Beekman et al. (2007) stellen dat de Nederlandse bevolking onderscheiden kan worden in vier segmenten. Deze hechten een uiteenlopend belang aan de verschillende waarden rond voedsel. De waardeprofielen rond voedselkwaliteit van deze segmenten zijn te karakteriseren met de steekwoorden 'behoudend', 'avontuurlijk', 'betrokken' en 'gemakzuchtig'. Het belang van de verschillende waarden rond voedsel loopt uiteen tussen deze vier segmenten. De bereidheid om biologische producten te kopen is het hoogst bij de avontuurlijken en de betrokken consumenten. De betrokken consument hecht de meeste waarde aan alle waarden rond voedsel. Dit geldt in het bijzonder voor waarden rond het productieproces (milieuvriendelijk, diervriendelijk, rechtvaardig, authentiek, natuurlijk) en de gezondheid (veilig, gezond, slank) van voedsel. Deze groep vindt het vergeleken met de andere groepen erg belangrijk dat hun voedselproducten milieuvriendelijk en eerlijk worden geproduceerd. Deze groep houdt rekening met de gezondheidsaspecten van het voedsel en denkt aan persoonlijke gewichtscntrole. Daarnaast zien deze mensen voedsel als middel om 'om te gaan met stress'. De avontuurlijke consumenten vinden het belangrijk te genieten van wat ze eten, dat voedsel natuurlijke bestanddelen bevat, en dat de voedselproductie plaatsvindt met inachtneming van het milieu. In vergelijking met de andere groepen zijn gemak, gewichtscntrole en bekendheid minder belangrijke voedselkeuzeaspecten. Dit kan worden verklaard uit het feit dat deze groep houdt van

koken en graag tijd in de keuken doorbrengt (gemak is dan mogelijk minder belangrijk). De mensen in deze groep vinden het dan ook leuker om nieuwe dingen uit te proberen (bekendheid is niet zo belangrijk) en maken zich minder zorgen over de extra calorieën (gewichtscntrole is niet zo belangrijk). De resultaten suggereren verder dat goedkope voedselproducten bovendien geen eerste prioriteit zijn.

De gemakzuchtigen en de behoudenden zijn minder bereid om biologische producten te kopen. Zij geven minder om voedselgenot en voedselveiligheid dan de kopers van biologisch. Deze consumenten hechten in de meeste gevallen ook minder belang aan alle waarden rond voedsel: milieuvriendelijk, diervriendelijk, rechtvaardig, authentiek, natuurlijk, veilig, gezond, slank. Ze eten om te leven en om het leven aan te kunnen en zien voedselconsumptie niet als een belangrijke vorm van genieten. De gemakzuchtigen zien voedsel voornamelijk als een middel, in plaats van als genotsmiddel of doel.

Onderzoek van Ritson en Oughton (2007) laat zien dat in meerdere Europese landen gezondheid, de eigen gezondheid of die van de familie, een belangrijke factor vormt voor kopers van biologisch. Hoewel deze consumenten het milieu als een belangrijk en positief kenmerk van biologisch noemen, lijkt het erop dat hun gedrag in de winkel meer bepaald wordt door het ingeschatte eigenbelang als gevolg van de keuze voor biologisch in de vorm van gezonder en (betere) smaak.

Van de Kruys (2001) stelt dat kopers van biologisch bewuster bezig zijn met gezondheid en voedingskeuze dan niet-kopers. Ze laten zich ook volgens Hanning en Smink (1999) bij de keuze voor biologische producten eerder leiden door het individuele belang (volgens hen zijn biologische producten gezonder) dan door het maatschappelijke belang (biologische producten zijn beter voor het milieu). Kopers van biologisch leggen verder een sterke relatie tussen gezondheid en voeding, ze denken dat ze verantwoordelijk zijn voor hun eigen gezondheid en onderhouden verschillende gezondheidsstimulerende gedragingen simultaan aan elkaar. Het milieubesef speelt sterker bij jongeren, consumenten met een hogere opleiding en bij consumenten die vegetarisch eten, aldus Hanning en Smink (1999).

Ook Schifferstein en Oude Ophuis (1998) vinden dat kopers van biologisch zichzelf meer verantwoordelijk voor hun eigen gezondheid inschatten dan consumenten die nooit biologisch kopen en dat ze meer geneigd zijn om preventieve gezondheidsacties te ondernemen dan de gemiddelde populatie.

Kortom, kopers van biologisch hechten duidelijk meer belang aan, zijn meer bezig met en voelen zich meer verantwoordelijk voor gezondheid dan niet-

kopers. Bovendien hechten ze meer belang aan het gezondheidsaspect van voedsel dan niet-kopers.

2.3 Wat maakt biologisch voedsel gezond volgens kopers van biologisch?

Ritson en Oughton (2007) beschrijven dat gezondheidsvoordelen verbonden aan de keuze voor biologisch, door kopers van biologisch worden geassocieerd met minder toevoegingen en chemicaliën in het voedsel en met de natuurlijke productie van het voedsel. Verder blijken door hen gezondheid, welzijn en kwaliteit van leven sterk met elkaar te worden geassocieerd. Dat consumenten biologisch als gezond percipiëren komt niet alleen door een positieve aantrekkingskracht vanuit de biologische producten maar ook door zorgen over de gangbare productie. Consumenten zijn bezorgd naar aanleiding van bijvoorbeeld BSE- en Salmonella-uitbraken en hun onzekerheid over de effecten van nieuwe technologieën als genetische modificatie van voedsel. Ze zijn op zoek naar veilig voedsel. Biologisch wordt gezien als één van de manieren in het omgaan met deze zorgen die worden geassocieerd met de gangbare voedselproductie.

Ritson en Oughton beschrijven verder dat er in heel Europa een overtuiging is onder kopers van biologisch dat in biologische producten zaken afwezig zijn die overeenkomen met negatieve associaties bij de gangbare voedselproductie. Toen 2.000 Duitse consumenten werden gevraagd naar wat ze vooral associeerden bij biologisch waren de 10 populairste antwoorden: zonder chemicaliën, natuurlijke producten, zonder kunstmest, biologisch boeren, gezond, ecologisch boeren, beter dierenwelzijn, onbespoten, milieuvriendelijk en duur. Tegelijkertijd werden 1.000 Britse consumenten gevraagd hoe bezorgd ze zijn over potentiële gevaren op het gebied van voedselveiligheid. De 10 populairste antwoorden waren:

- het gebruik van hormonen in dierlijke productie;
- het gebruik van antibiotica in voedselproductie;
- het gebruik van pesticiden in voedselproductie;
- standaarden voor dierenwelzijn in voedselproductie;
- eten van genetisch gemodificeerd voedsel;
- veiligheid van vleesproducten geproduceerd door intensieve veehouderij;
- toevoegingen in voedsel;
- kwaliteit van voedsel bij gebruik van intensieve productiemethoden;
- tegenstrijdige informatie over voedselveiligheid;
- gebrek aan informatie over voedsel vanuit de overheid.

Wat opvalt, is dat aangenomen wordt dat veel van deze zorgen juist afwezig zijn in biologische producten.

Gezonde associaties bij biologisch komen niet alleen voort uit wat afwezig is in biologisch voedsel maar ook het geloof dat biologisch een hogere voedingswaarde heeft dan gangbaar voedsel. Ook Ammerlaan (2008) noemt het ontbreken van negatieve aspecten bij biologisch (het 'clean label') én de positieve aspecten, namelijk de intrinsieke waarde van natuurlijke producten als redenen dat biologisch als gezonder wordt gezien.

Kortom, kopers van biologisch schrijven het gezonde van biologisch voedsel zowel toe aan de afwezigheid van nadelen van de gangbare landbouw als aan de aanwezigheid van een 'gezondheidsplus' in biologisch voedsel.

2.4 Wat maakt specifieke biologische producten gezond volgens kopers van biologisch?

Ritson en Oughton (2007) beschrijven dat, zoals eerder gesteld, gezonde associaties bij biologisch niet alleen voortkomen uit wat afwezig is in het voedsel maar ook het geloof dat biologisch een hogere voedingswaarde heeft dan gangbaar voedsel. Dit geldt vooral voor fruit, groenten en graanproducten waarvan wordt aangenomen dat ze meer vitamines en mineralen bevatten en bijdragen aan een gezondere maaltijd. Weinig onderzoek is gedaan naar associaties bij het gezonde van specifieke biologische producten of productcategorieën.

2.5 Conclusies

Kopers van biologisch lijken duidelijk meer belang te hechten aan, bezig te zijn met en zich verantwoordelijk te voelen voor gezondheid dan niet-kopers. Bovendien hechten ze meer belang aan het gezondheidsaspect van voedsel dan niet-kopers. Ze schrijven het gezonde van biologisch voedsel zowel toe aan de afwezigheid van nadelen van de gangbare landbouw als aan de aanwezigheid van een 'gezondheidsplus' in biologisch voedsel. Over associaties van kopers van biologisch bij wat specifieke biologische producten gezond maakt, is nog nauwelijks informatie bekend.

3 Kwalitatief onderzoek: associaties in kaart gebracht

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden, in paragraaf 3.2, de respondenten beschreven. Vervolgens worden in paragraaf 3.3 het doel, de opzet en de analysemethode van het kwalitatief onderzoek beschreven. In paragraaf 3.4 komen de resultaten aan de orde en ten slotte, in paragraaf 3.5, de conclusies naar aanleiding van het kwalitatief onderzoek.

3.2 Respondenten

Aan het onderzoek hebben 23 respondenten deelgenomen, verdeeld over 3 groepen van 7 of 8 personen. Alle respondenten waren light users, mensen die af en toe een biologisch product kopen. De respondenten waren verdeeld over geslacht (11 mannen, 12 vrouwen), opleidingsniveau (15 hoger opgeleid, 13 lager opgeleid) en leeftijd (tussen 25 en 65 jaar, gemiddelde leeftijd 43 jaar). Alle respondenten waren afkomstig uit Amsterdam en omgeving. De respondenten zijn geworven door en afkomstig uit het panel van een selectiebureau. Ze ontvingen een vergoeding voor deelname van € 60. De sessies vonden plaats in Amsterdam, in de laatste week van maart en de eerste week van april 2008. De sessies duurden van zes uur tot half tien 's avonds en volgden een draaiboek dat van tevoren was opgesteld (zie bijlage 1 voor het volledige draaiboek).

3.3 Doel, opzet en analyse

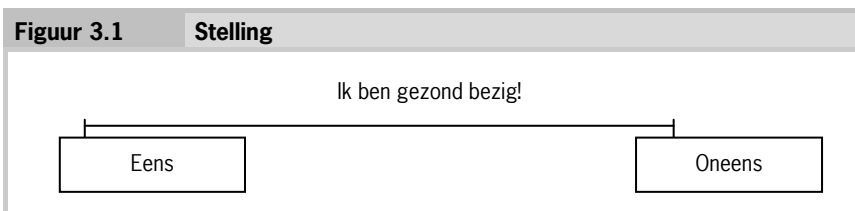
Doel van het kwalitatieve onderzoek was om inzicht te krijgen in de associaties van de respondenten bij:

- gezondheid;
- wat voedsel gezond maakt;
- wat specifiek biologisch voedsel gezond maakt;
- wat specifieke biologische producten gezond maakt.

Grofweg bestonden de sessies uit drie onderdelen die hieronder worden toegelicht.

Onderdeel 1: Associaties bij gezondheid

De respondenten werden allereerst welkom geheten met een hapje en een drankje. Vervolgens is hen bij binnenkomst gevraagd zichzelf te positioneren op een lijn van 'eens' tot 'oneens' waarmee ze antwoord gaven op de stelling 'Ik ben gezond bezig!'. De stelling met de lijn stond op een flip-over en de respondenten konden met een stift een kruisje zetten op de lijn (zie figuur 3.1).

Deze opdracht was bedoeld als opwarmer en om te achterhalen welke associaties de respondenten hebben bij gezond dan wel ongezond bezig zijn. Vervolgens werden de respondenten uitgenodigd toe te lichten waarom ze zichzelf op een bepaalde plek hadden gepositioneerd. Hiermee kregen we zicht op wat maakt dat deze mensen hun gedrag beschouwen als ongezond of gezond.

Om nog meer inzicht te krijgen in de associaties die de respondenten hebben bij gezondheid, hebben we ze vervolgens gevraagd om uit een 50-tal zogenaamde associatiekaarten¹ (zie figuur 3.2) één kaart uit te zoeken naar aanleiding van de vraag: 'Welke kaart illustreert het beste waar jij als eerste aan denkt als je aan gezondheid denkt?' Vervolgens hebben we de respondenten gevraagd één voor één hun keuze voor de kaart toe te lichten.

¹ Het betrof associatiekaarten van Twijnstra Gudde. De set bestaat uit 50 foto's over sport, natuur, cultuur, mensen, dieren en wetenschap. De kaarten maken thema's bespreekbaar die mensen doorgaans moeilijk onder woorden kunnen brengen.

Figuur 3.2

Een aantal van de, tijdens de kwalitatieve sessies, getoonde associatiekaarten

Dit eerste onderdeel van de sessie werd afgesloten met een tweetal meer directe vragen, namelijk:

1. 'Hebben jullie het idee dat jullie veel doen of laten voor jullie gezondheid?'
2. 'Hebben jullie het idee dat jullie veel invloed hebben op jullie gezondheid?'¹

Met deze vragen toetsten we in hoeverre de respondenten, conform het beeld van de koper van biologisch op basis van de literatuurstudie, geneigd zijn om preventieve gezondheidsacties te ondernemen omwille van hun gezondheid.

¹ In de derde sessie is deze vraag vervangen voor de vraag: wat heeft volgens jullie het meeste invloed op je gezondheid? Dit hebben we gedaan omdat we, naar aanleiding van de eerste twee sessies, onze verwachting wilden toetsen dat de respondenten gezond(er) eten niet inschatten als hetgeen de meeste invloed heeft op gezondheid.

Onderdeel 2: Associaties bij het gezonde van voeding en het gezonde van biologische voeding

Na een korte pauze met een broodje werd het volgende onderdeel gestart, het maken van collages. De collagetechniek is gebaseerd op Costa, Schoolmeester, Dekker en Jongen (2003). De collagetechniek is een onderzoeksmethode die respondenten in staat stelt om hun gevoelens en emoties ten aanzien van producten op een non-verbale manier te uiten. Dit is belangrijk omdat volgens Costa et al. voedselkeuzegegedrag wordt gekenmerkt door versimpelde en irrationele beslisprocessen.

Tijdens de sessies werd de groep in tweeën gesplitst. De ene subgroep kreeg de opdracht een collage te maken over hun associaties bij het gezonde van voedsel (naar aanleiding van de concrete vraag 'Wat maakt voedsel volgens jou gezond?') en de andere subgroep werd gevraagd een collage te maken over hun associaties bij het gezonde van biologisch voedsel (naar aanleiding van de concrete vraag 'Wat maakt biologisch voedsel volgens jou gezond?'). De ene subgroep was daarbij niet op de hoogte van het onderwerp van de andere subgroep. Verder werkten de twee subgroepen in aparte ruimtes zodat ze elkaar niet konden beïnvloeden. De respondenten kregen de instructie om door de aangeboden tijdschriften te bladeren en in eerste instantie individueel (dus zonder te overleggen met de mensen van de eigen subgroep) op zoek te gaan naar de beelden die voor hen de eigen gedachten, emoties, ervaringen het beste illustreerden naar aanleiding van de vraag. De respondenten kregen hiervoor ongeveer 20 minuten. In iedere sessie was er voor elke subgroep een gelijke set tijdschriften¹ beschikbaar om in te bladeren en uit te knippen. Hierbij werd uitdrukkelijk gevraagd om op zoek te gaan naar beelden en niet naar teksten. Nadat in de eerste sessie bleek dat veel respondenten op zoek waren gegaan naar foto's van voedsel, werd de respondenten bovendien in de tweede en de derde sessie expliciet gevraagd om niet te kiezen voor beelden waarop letterlijk voedsel te zien is. We wilden namelijk dat mensen op zoek zouden gaan naar beelden die hun associaties illustreerden bij wat voedsel of specifiek biologisch voedsel gezond maakt en niet naar beelden die ze slechts bij het onderwerp vonden passen. Nadat iedere respondent, zonder met de andere leden van de eigen subgroep te hebben overlegd, de beelden had uitgekozen en uitgeknipt, werd de subgroepen gevraagd gezamenlijk een kleur² te kiezen als ondergrond

¹ De tijdschriften waren: *Linda.*, *Viva*, *Felderhof*, *VT Wonen*, *Elsevier*, *Men's Health*, *Libelle*, *Pallet*, *Nieuwe Revue en Ville d'Art*.

² Het betrof een karton van A3-formaat en de subgroepen konden kiezen uit de volgende kleuren: bruin, groen, roze, geel, grijs en blauw.

van de collage. Vervolgens werd elke subgroep gevraagd de verzamelde beelden op deze kartonnen achtergrond op te plakken.

Vervolgens hebben we de collages van beide subgroepen met alle respondenten besproken. De respondenten werd allereerst gevraagd 1 voor 1 de door hen geselecteerde beelden toe te lichten en vervolgens werden alle respondenten betrokken bij de uitwisseling van gedachten over het gezonde van voeding en het gezonde van biologische voeding. Het gezonde van biologische voeding kreeg hierbij de meeste aandacht omdat dit het belangrijkste onderwerp van dit onderzoek was. Eén van de belangrijkste vragen die tot besluit van de bespreking van de collages door de facilitator werd ingebracht was in hoeverre de respondenten biologisch echt als gezonder beschouwden en waarom.

Onderdeel 3: Het gezonde van specifieke biologische producten

Voor het laatste onderdeel werd van 21 producten zowel de gangbare als de biologische variant neergezet: boterhamworst, hamburgers, rundergehakt, aardappels, champignons, appels, yoghurt, melk, kaas, pindakaas, pizza, stroopwafels, sinaasappelsap, thee, koffie, spaghetti, rijst, toast, brood, muesli en croissants. Deze producten zijn gekozen op basis van een aantal criteria. We wilden op de eerste plaats een zo breed mogelijk palet aan producten aan de respondenten voorleggen. Verder moesten het allemaal voorbeelden van normale, dagelijkse of wekelijkse boodschappen zijn, verkrijgbaar bij de supermarkt. De respondenten werd gevraagd om aan te geven met betrekking tot welke producten ze het idee hadden dat de biologische variant gezonder is dan de gangbare variant en ten aanzien van welke producten ze dat idee niet of minder hadden. Vervolgens discussieerden de respondenten over waarom ten aanzien van welke producten de biologische variant niet of wel als gezonder ten opzichte van de gangbare variant werd ingeschat.

De sessie werd afgesloten met een korte evaluatie en de respondenten werden bedankt en betaald.

Tijdens de sessies was een notulist aanwezig. De sessies werden ook opgenomen op dvd om later eventueel onderdelen van de sessies opnieuw te kunnen bekijken wanneer het notuleren niet volledig lukte. Het bleek bij geen van de sessies nodig om de dvd te gebruiken.

Vervolgens werden de resultaten geanalyseerd, waarbij met name gebruikt is gemaakt van een samenvattende analyse. De analyse was kwalitatief van aard. Bestudeerd werd welke thema's zoal naar voren kwamen bij de verschillende onderwerpen. Ten behoeve van de beschrijving van deze thema's zijn in deze rapportage illustratieve citaten van respondenten gebruikt.

3.4 Resultaten

In deze paragraaf beschrijven we de resultaten van de drie groepsinterviews. We bespreken eerst in paragraaf 3.4.1 de resultaten die betrekking hebben op het eerste onderdeel van de sessie; de associaties van de respondenten bij gezondheid. Vervolgens bespreken we in paragraaf 3.4.2 en 3.4.3 de resultaten van het tweede onderdeel: de associaties van de respondenten bij het gezonde van voeding en de associaties bij het gezonde van specifiek biologische voeding. Vervolgens bespreken we in paragraaf 3.4.4 de resultaten van het derde onderdeel van de sessie: de associaties bij het gezonde van specifieke biologische producten.

3.4.1 Associaties van light users bij gezondheid

Bij 'gezond bezig zijn' noemen de meeste respondenten zaken die gerelateerd zijn aan gezond eten waarbij aspecten als variatie, het eten van groenten en vezels en het zelf bereiden van de maaltijd vaak worden genoemd. Naast zaken die te maken hebben met gezond eten, noemen veel respondenten sport. Hierbij worden zowel activiteiten genoemd die verwijzen naar 'echt sporten' als activiteiten die verwijzen naar bewegen in ruimere zin, zoals wandelen en fietsen. Verder noemt een aantal mensen dat ze gezond bezig zijn omdat ze niet roken. Een enkeling noemt het eten van biologisch en het beperkte gebruik van alcohol als illustratie van gezond bezig zijn. Bij 'niet gezond bezig zijn' denken de respondenten vooral aan ongezond eten, (veel) uitgaan en/of alcohol drinken, roken of niet sporten.

De kaarten ter illustratie van waar respondenten vooral aan denken als ze aan gezondheid denken en de redenen die zij noemen om een bepaalde kaart te kiezen, zijn in te delen in vier categorieën:

1. *Sport of bewegen*

Relatief veel respondenten hebben als reactie op vraag waar ze aan denken als ze aan gezondheid denken, gekozen voor een kaart die volgens hen verwijst naar sport of bewegen. Binnen deze categorie worden 3 verschillende accenten gelegd:

1a. *Uithoudingsvermogen dankzij sporten en bewegen*

Gezondheid staat dan gelijk aan (lichamelijk en geestelijk) uithoudingsvermogen, flexibiliteit en kunnen en willen presteren:

'Ik heb voor de wielrenner gekozen die buiten aan het fietsen is. Ik zie buitenlucht, uithoudingsvermogen, sporten, beweging en ergens voor gaan.'

'Sport, actief, uithoudingsvermogen, energie goed kunnen verspreiden om niet meteen uitgeput te raken.'

'Vroeger deed ik vier keer in de week sport, hockey, als je ermee ophoudt merk je dat het niveau lager wordt en je conditie snel achteruit gaat. Als je nu zo snel uitgeput bent, is dat wel een teken dat je niet meer zo gezond bent.'

- 1b. *Sporten moet vooral leuk zijn en blijven anders is het juist niet meer gezond*

'Ik heb jaren geleden heel veel gebasketbald. Dat was gewoon leuk in een team. [...] Gewoon, leuke herinnering aan gezond bezig zijn. Zo ben ik ook graag met gezond bezig, dit was ook gewoon hartstikke leuk.'

'Dit staat voor de manier van bewegen die ik de helft van mijn leven gedaan heb, sporten in teamverband, niet omdat het moet maar gewoon omdat het leuk is. Gezond is geen reden om te bewegen maar het is wel gezond om te bewegen.'

'Sporten moet leuk zijn omdat het anders niet gezond is.'

'Te fanatiek sporten is niet goed voor je gezondheid, dat zie je aan wielrenners die voor prestaties aan de doping moeten. Te fanatiek is niet goed, maar wel lekker bewegen.'

- 1c. *Ten slotte wijst een aantal respondenten op het niet los van elkaar kunnen zien van sporten c.q. bewegen en gezond eten:*

'Als ik veel beweeg ben ik gezond, in combinatie met gezond eten natuurlijk. Het één staat niet los van het ander.'

'Sporten, resultaten boeken, presteren, gezond eten hoort daar ook bij anders kom je niet vooruit.'

'Je kunt heel gezond eten, maar als je dat niet op de goede manier doet, kan dat ook heel ongezond zijn. Je 's avonds volpropen is niet goed bijvoorbeeld. Je moet juist gebalanceerd eten over de gehele dag. Niet alles in een keer eten, maar gelijkmatig verdelen over de dag, veel vocht tot je nemen.'

2. *Een goed gevoel*

Een aantal respondenten blijkt ervan overtuigd dat je gezond bent als je je goed voelt. Ook binnen deze categorie worden 3 verschillende accenten gelegd:

2a *Blijdschap, goed humeur*

Een aantal respondenten voelt zich gezond (en verwacht dat anderen gezond zijn) wanneer ze een goed humeur hebben, blij zijn en zich prettig voelen:

'Ik zie zee, nog wat strand, het wordt net vloed. Iemand die heel vrolijk op een kei in de zee staat. [...] Lopen, fietsen door de duinen en als ik daar ben word ik vrolijk. En dat is voor mij ook gezond, dat je je goed voelt, blij bent, een goed humeur, dat is wat gezond zijn is.'

'Als je je goed voelt, wordt dat gezien als een teken dat je gezond bent.'

'Het jongetje, hier lijkt ie wel veel plezier te hebben, dus ga ik ervan uit dat ie gezond is.'

'Fysiek dat je licht voelt maar ook lichte kleuren waardoor je je vrolijk voelt. Die processen zijn er en die trappen geven dat weer. Een doel waar je naar toe gaat als je bezig bent als je gezond eet of in de natuur wandelt om dingen te zien. Ook psychisch en emotioneel gezien is dat mooi in dit plaatje. En het heeft iets van orde, dat zoek ik ook nog steeds. Gezond is een middel om je goed te voelen, niet alleen fysiek maar ook je ziel en geest.'

2b *Frisheid/puurheid*

Een aantal respondenten voelt zich vooral gezond bij de beleving van frisheid en puurheid:

'Stapel handdoeken, gewassen handdoeken, fris gezond. Als ik me gezond voel, dan voel ik me goed en wil ik het thuis allemaal netjes en fris hebben. [...] Dat de lente er weer aan komt, dan begint er van alles te kriebelen, meer sporten, lente garderobe voor de kinderen en zondag heb ik nieuwe handdoeken gekocht, heerlijk dat vind ik lekker gezond.'

'Bloemetjes vanwege hun reinheid, frisse lucht, puur voorzover er niet mee geknoeid is, gezond, bloemen en planten hebben we hard nodig.'

'Goede gezondheid staat voor goed voelen, fijn voelen, bloemen stralen me toe, puurheid natuur doet me denken aan voedingsmiddelen zonder toevoegingen, zonder gif. Daar ben ik de laatste tijd erg mee bezig, biologische producten dat ik die gezonder vind en dat is natuurlijk ook gewoon zo.'

2c *Geen stress*

Stress hebben wordt door sommige respondenten als ongezond gezien en zij veronderstellen dat ontspannen dan ook kan bijdragen aan de gezondheid:

'Ik denk dat dit plaatje een onbewuste keuze is [...] zwemmen, zeelucht en op het strand lopen is gezond. Aan het strand voel ik me gezond. Stress is ook een onderdeel van gezondheid. Als je veel stress hebt, kun je zelfs vergeetachtig worden. Daar heb ik van de week pillen voor gehad en ik ben pas begin 30.'

'Het is een vakantieplaatje, ik heb 'm niet gekozen vanwege het zwembad maar wat er achter zit: zee! Wandelen, schelpdieren, daar ben ik gek op, dat geeft mij een relaxed gevoel. Ik heb hard gewerkt vroeger al zeg ik het zelf. Ik had altijd veel stress en ik ben blij dat ik daar vanaf ben, zo relaxed, zo'n goed gevoel. Vrijheid, ruimte, relaxed. Dat relateer ik aan gezond!'

3. *Levensstijl*

Een aantal respondenten relateert gezondheid aan de keuze voor een leefstijl. Zij relateren gezondheid dus in mindere mate aan hoe je je voelt maar meer aan hoe je je leven inricht. Hierbij praten zij over het gehele gedragspatroon en focussen dus niet op één of enkele aspecten zoals we dat zagen bij de respondenten die gezondheid associëren met voeding of met sport. Deze respondenten praten over hoe hun levensstijl eruit ziet en hoe zij er al dan niet in slagen om een gezonde levensstijl te hebben. Twee respondenten praten over hun levensstijl in relatie tot een ziekte waarmee zij zelf of hun partner te maken hebben gehad:

'Ik denk dat gezond zijn niet alleen in voeding hoeft te zitten, maar ook in leefstijl: ontspanning en rust. Gezondheid is moeilijk

- je moet heel bewust met eten bezig zijn - maar het is ook nodig af en toe gas terug te nemen om te kijken waar je staat. Afgelopen jaar heb ik borstkanker gehad. Ik had altijd het gevoel gehad dat ik gezond leefde en dan komt de vraag op waarom dit juist mij moest overkomen. Dan komt ook de vraag op: wat is nu eigenlijk gezondheid? Daar ben ik nu veel bewuster mee bezig.'
'Het is een deur met een sleutelgat en een deurkruk. Ik heb deze kaart gekozen omdat ik een andere weg in ben gegaan, ik heb een nieuwe deur opengemaakt naar een gezonder leven.'

4. *Eten*

Slechts een klein aantal respondenten denkt bij gezondheid vooral aan eten. Ook zien we hier weer de associatie met sport:

'Ik heb juist niet voor sport gekozen. Lekker drukke winkelstraat met veel reclame en misschien discotheken. In het straatbeeld zie ik een M van McDonald's. Gezondheid heeft voor mij meer met voeding te maken dan met beweging en sporten.'

'Dit is een vrolijk kaartje en eten is ook wel een vrolijk iets, gezellig eten, lekker eten en natuurlijk ook gezond eten.'

'Deze kaart verwijst naar actie, inzet, avontuur, ergens voor willen gaan [...]. Dat moet je niet alleen doen, je moet mentale instelling hebben. Wat je eet en wat je niet eet, je kan niet de hele dag kroketten en eten en dan dat doen. [...] Dit kun je alleen doen als je gezond bent. Je kan dit niet doen als je niet gezond bent, je moet kracht hebben om dit te kunnen doen.'

In iedere sessie is aan het eind van dit eerste onderdeel aan de respondenten de vraag gesteld in hoeverre ze het idee hebben ze veel doen of laten voor hun gezondheid. Naar aanleiding van deze vraag vertelt een aantal respondenten dat gezond leven voor hen een gewoonte geworden is en dat het ook samengaat met andere positieve aspecten, gevarieerd eten zou bijvoorbeeld niet alleen gezond maar ook gewoon lekkerder zijn. Andere respondenten geven aan dat het wel moeite kost, gezond leven gaat volgens hen niet vanzelf en de keuze moet volgens hen echt bewust gemaakt worden.

Vervolgens is de respondenten de vraag gesteld in hoeverre ze het idee hebben dat ze veel invloed hebben op hun gezondheid.¹ Een aantal respondenten begint naar aanleiding van deze vraag over voorbeelden waaruit volgens hen blijkt dat niet alles ten aanzien van de eigen gezondheid te beïnvloeden is:

'Toen ik net kinderen had en dan woon je in de stad en die vervuilde lucht, daar kun je dan niet zoveel aan doen.'

'Op het platteland leven mensen gezond en die worden ook zomaar ziek. Die hebben hun hele leven geïnvesteerd, dus of je nou echt je hele gezondheid kan sturen, dat weet ik niet.'

'Je hebt ook mensen die roken veel en die worden 95.'

Bepaalde aspecten kun je echter wel beïnvloeden:

'Je kunt zomaar ziek worden ook al leef je gezond, daar doe je niks aan maar onschuldige griepjes kun je wel voorkomen door je gedrag. Of je komt er sneller vanaf.'

'Ik denk ook dat als je ziek wordt en je hebt gezond geleefd dat je het beter aan kan, je bent sterker.'

'Als je positief bezig bent, dan doe je niet steeds afbreuk aan je gezondheid.'

'Je hebt het zelf in de hand. Je kunt jezelf de goot in helpen.'

Wanneer wordt gesproken over wat gezondheid volgens de respondenten vooral beïnvloedt, dan worden (opnieuw) roken, het gebruik van alcohol en bewegen met name genoemd. Daarnaast beginnen verschillende respondenten, zoals hierboven ook beschreven, dan over een positieve instelling die zou bijdragen aan gezondheid.

3.4.2 Associaties van light users bij wat voedsel gezond maakt

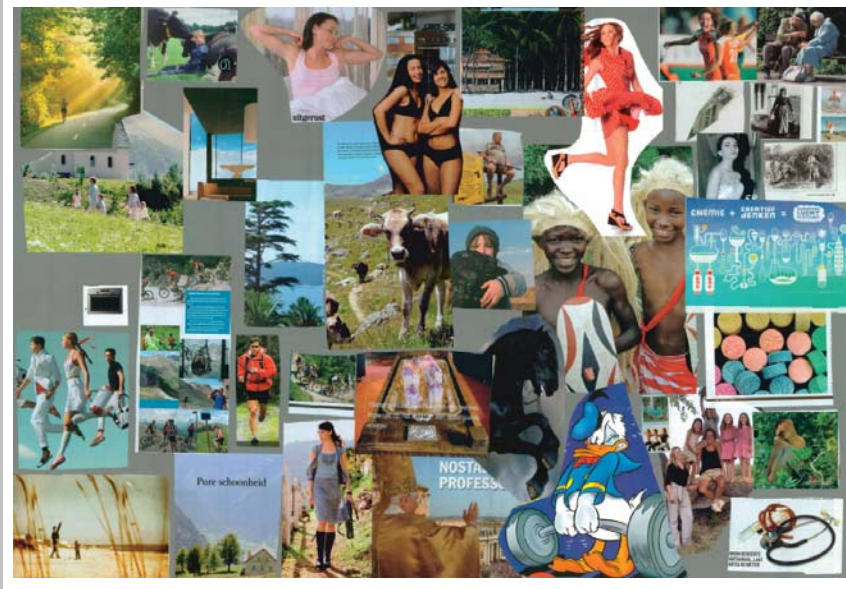
Hieronder zijn de collages weergegeven die door de helft van de respondenten is gemaakt naar aanleiding van de vraag 'Wat maakt volgens jou voedsel gezond?'

¹ In de derde sessie is deze vraag vervangen voor de vraag: wat heeft volgens jullie het meeste invloed op je gezondheid? Dit hebben we gedaan omdat we, naar aanleiding van de eerste twee sessies, onze verwachting wilden toetsen dat de respondenten gezond(er) eten niet inschatten als wat de meeste invloed heeft op gezondheid.

Figuur 3.3 **Wat voedsel gezond maakt volgens focusgroep 1**

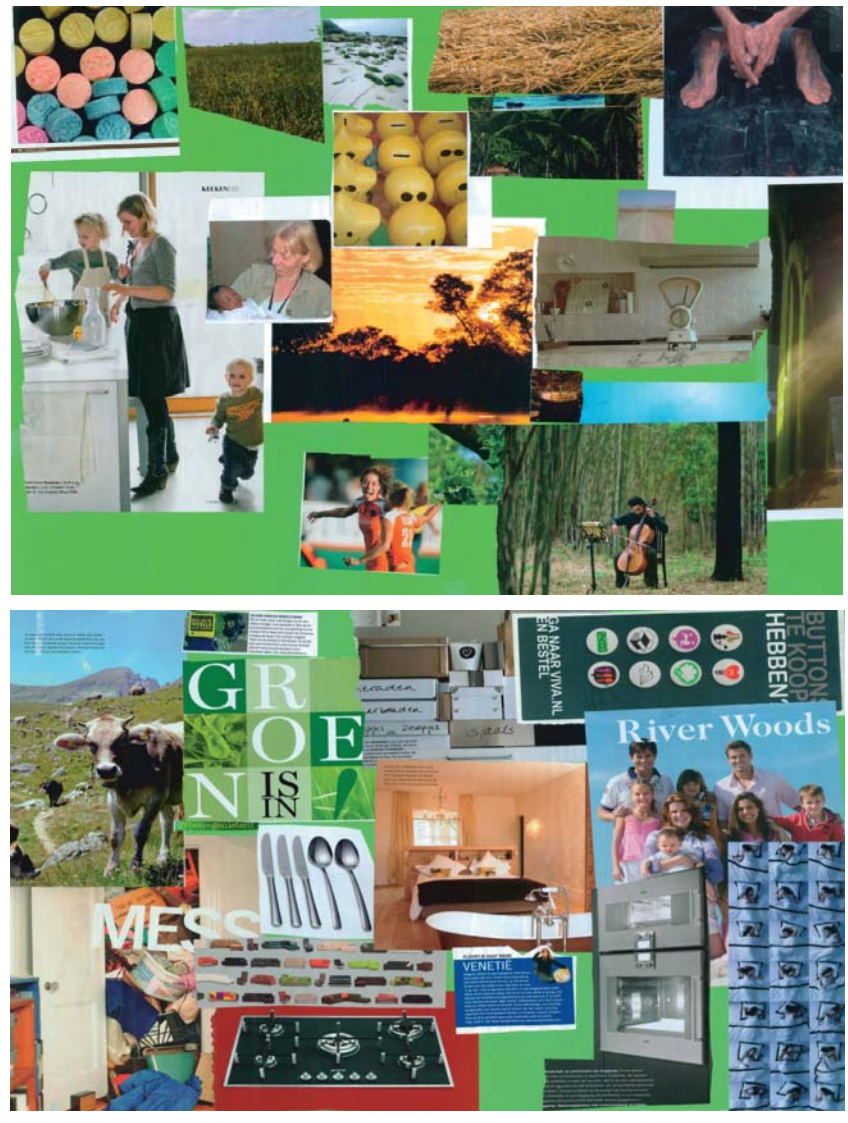

Figuur 3.4 **Wat voedsel gezond maakt volgens focusgroep 2**

Figuur 3.5

Wat voedsel gezond maakt volgens focusgroep 3

In vergelijking met de collages die gemaakt zijn over wat specifiek biologisch voedsel gezond maakt, bevatten deze collages meer illustraties en worden de geselecteerde illustraties gekenmerkt door een grotere diversiteit. Wat verder opvalt is dat er veel illustraties gekozen zijn waarop vrolijke en vitale dan wel

sportieve mensen (vaak met kinderen) te zien zijn, tegen een natuurlijke achtergrond. Ook zijn er aardig wat illustraties gekozen waarop water of zee te zien is. In twee van de drie sessies is gekozen voor de kleur groen als achtergrond van de collage vanwege de natuurlijke uitstraling van deze kleur.

Hieronder worden de associaties bij wat voedsel gezond maakt, gepresenteerd en geïllustreerd door uitspraken van respondenten:

1. natuurlijkheid:

'Natuurlijk voedsel is gezond.'

2. natuurlijke herkomst:

'Voedsel is gezond als het met de jaargetijden meegaat. Niet-seizoensgebonden groenten en fruit zijn vaak bespoten en zo.'

'Het gezondste eten dat je kunt eten komt uit Azië, daar is het minder bespoten, het komt zo van het land.'

'Zon maakt fruit en groenten lekkerder.'

'Als ik aan voedsel denk en aan gezondheid dan denk ik aan dichtbij de natuur.'

3. gezonde herkomst:

'Het gezondste eten dat je kunt eten komt uit Azië, daar is het minder bespoten, het komt zo van het land.'

'Zij (de dieren) hebben gezond geleefd, dus dat geeft gezond eten.'

4. kleinschaligheid:

'Geen legbatterijen, geen koeien met miljoenen in de stal, dat geeft me een goed gevoel en leidt tot gezond eten.'

5. aandacht:

'Dit plaatje heb ik gevoelsmatig gekozen, mijn oma heeft een moestuin met tomaten die met liefde gekweekt worden. Die tomaten zijn dus ook geen van allen hetzelfde. En die liefde en die zorg die er in zit, dat proef je.'

6. wat in voedsel zit. Hiervoor worden termen gebruikt als vitaminen, mineralen en antistoffen:

'Wat maakt eten gezond? Wat er in zit! Dat is belangrijk, deze plaat laat inhoud zien, verzadigde vetzuren en zo.'

'Ik heb gekozen voor een plaatje van een kerel met een geweer. Met voedsel heb je vaak antistoffen die je lichaam inzet tegen bacteriën. Bij voedsel heb je ook bewaking tegen slechte stoffen van buitenaf. En hier een laboratorium, je lichaam maakt ook allemaal stoffen aan.'

7. variatie:

'Gevarieerd eten is belangrijk, afwisselen. Je ziet hier een groot aantal verschillende bankstellen, een gevarieerd aanbod. Het zou een gezond plaatje zijn als dit voedsel was. En deze plaat combineert inhoud met gevarieerdheid. Het zijn verschillende dozen met verschillende inhoud, en er staat op wat er in zit, dat is ook belangrijk, dat je dat weet.'

8. niet te veel eten:

'Hoeveel je moet eten, dat is belangrijk om te weten.'

9. versheid:

'Vers is gezond, dat is voor mij zo.'

'Gezond is verse dingen uit de zee halen.'

10. aandacht van de consument zelf. Met aandacht kiezen, bereiden, presenteren en eten:

'Hier zit iemand aandachtig cello te spelen en ik denk dat als je ergens aandacht insteekt, dat het gezond is. Dus niet zo maar uit de muur trekken, maar bewust voor iets kiezen. En dan maakt het uiteindelijk niet zo veel uit wat je kiest als je maar aandacht hebt besteed aan je keuze en dan kan het alsnog een kant en klaar-maaltijd zijn.'

'De aandacht en het bewustzijn waarmee je voedsel uitzoekt. De aandacht proef je terug, dat mag een onderdeel zijn van je dag. Je moet wel de tijd nemen en de aandacht om het klaar te maken en te kiezen.'

'Gezond eten komt uit een mooie keuken, met goede spullen.'
'Ik heb een plaatje van een stoomapparaat uitgekozen, voor de goede bereiding van eten.'
'Met eigen handen iets maken, zelf in de keuken staan.'
'Presenteren met gezellige bordjes.'
'Ik koos voor een plaatje met bestek, dat is een middel om goed te kauwen, om het eten goed in je op te nemen.'

11. genieten van voedsel, of dat nou gezond voedsel is of niet want daarvan word je gelukkig en dat is weer goed voor je gezondheid:

'Lol hebben in eten, fijn, leuk! Daar word je gelukkig van en dat is gezond.'

12. In de geest van genieten van voedsel, (het genot van specifiek) gezellig met elkaar eten:

'Gezond is met zijn allen gezellig aan het strand.'
'Ook het sociale aspect is gezond, tevreden om met anderen een avond door te brengen.'
'Voedsel eten is een gezamenlijke activiteit, dat doe je met zijn allen en dat is ook gezond voor je.'

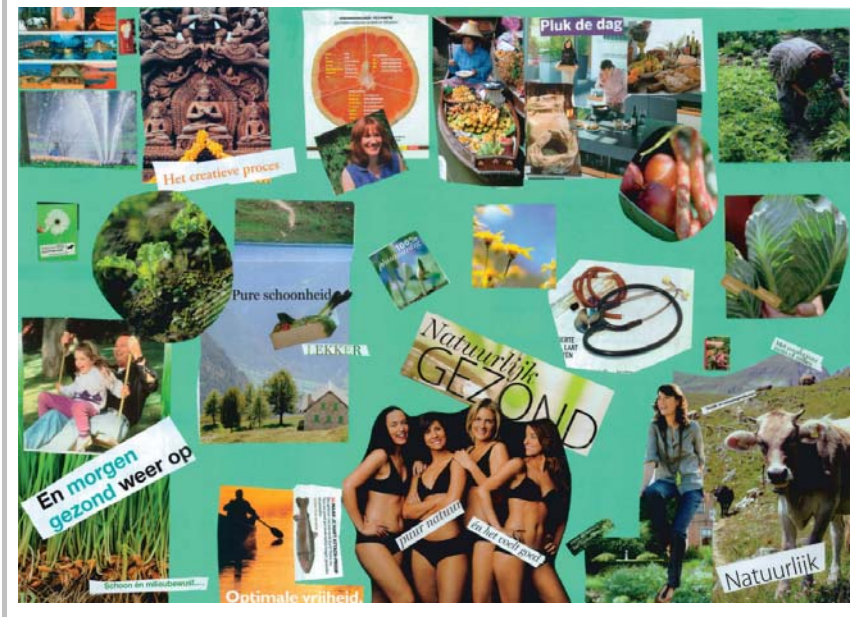
Ten slotte blijken sommige respondenten ervan overtuigd te zijn dat gezond voedsel ervoor zorgt dat je er mooier uitziet, je je beter voelt, je meer energie hebt en je beter slaapt:

'Als je gezond eet dan heb je die crèmepjes niet meer nodig. [...] Mooi eruitzien, leuke jurkjes kunnen aantrekken en er goed uitzien, net als Madonna. Die eet blijkbaar ook gezond.'
'Uitgerust, pure energie, je slaapt beter, pure schoonheid!'
'Schoonheid, mooie gladde huid. Iemand die goed eet ziet er ook mooier uit. Dat is het verschil tussen die mooie meiden en dat oude koppeltje.'
'Topprestaties kunnen leveren, daar heb je gezond eten voor nodig.'

3.4.3 Associaties van light users bij wat biologisch voedsel gezond maakt

De andere helft van de respondenten heeft een collage gemaakt over wat volgens hen specifiek biologisch voedsel gezond maakt. De door de respondenten gemaakte collages zijn hieronder weergegeven.

Figuur 3.6 Wat biologisch voedsel gezond maakt volgens focusgroep 1

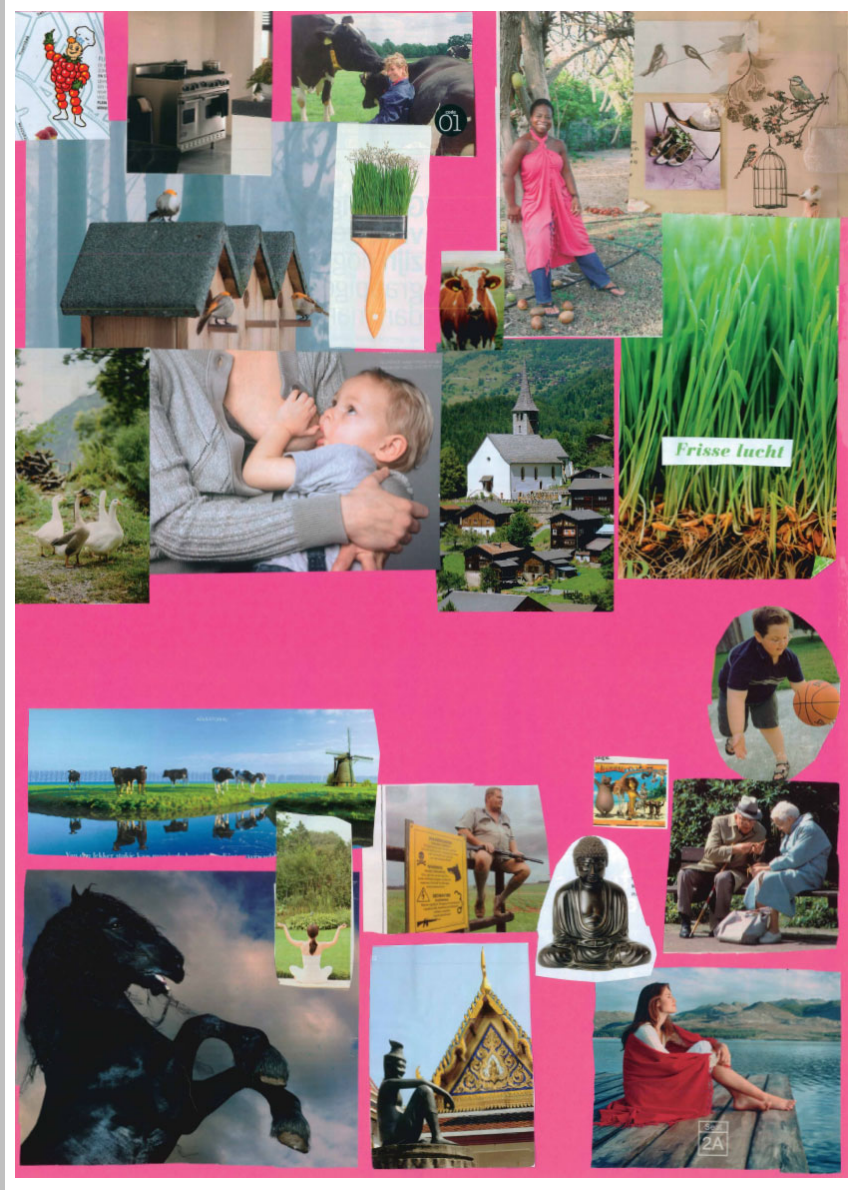

Figuur 3.7 **Wat biologisch voedsel gezond maakt volgens focusgroep 2**

Figuur 3.8

Wat biologisch voedsel gezond maakt volgens focusgroep 3

Figuur 3.8

**Wat biologisch voedsel gezond maakt volgens focusgroep 3
(vervolg)**

In deze collages valt op dat vaak voor illustraties is gekozen waarop koeien of andere dieren tegen een natuurlijke achtergrond te zien zijn. Net zoals bij de collages over wat voedsel gezond maakt, is vaak gekozen voor illustraties waarop water of de zee te zien is. Verder is vaak gekozen voor beelden die verwijzen naar 'natuur', 'landelijkheid', 'natuurlijkheid' en 'rust'.

De collages en de discussies hierover leveren de volgende associaties op:

1. de herkomst en dan vooral het kleinschalige/niet-industriële karakter:

'Vis in een klein vissersbootje gevangen in plaats van in een grote boot.'

2. de aandacht die bij biologisch in de productiewijze zit:

'Ik heb gekozen voor een plaatje met handen. Zij staan symbool voor de aandacht die besteed is aan biologisch eten.'

3. de aandacht die ze zelf ('in lijn' met de aandacht die in de productie van biologisch voedsel is gaan zitten) aan biologisch voedsel besteden:

'Door de rust en de aandacht die het van mij krijgt, als je het zelf klaarmaakt en dan rustig opeet, niet een snelle hap. Dat het daarvan komt en dat je er dan zelf aandacht aan besteedt, dat is één lijn.'

'Net zoals de boer heeft gedaan. Daar sta je bij biologisch meer bij stil, bij de afkomst en daardoor ga je anders met het voedsel om. Als iets aandacht heeft gehad moet je het ook aandacht geven, dat maakt biologisch voedsel gezond.'

4. het ontbreken van gif bij de productie:

'Geen bestrijdingsmiddelen, dat is volgens mij gezond. Geen residuen, voor de natuur en voor degene die het eet.'

'Geen vieze middelen!'

'Er zitten minder pesticiden in.'

'Het is onbespoten.'

5. het ontbreken van toevoegingen:

'Het is zuiver, vrij van toevoegingen, het is wat flauwer, ook qua kleur.'

'Alles is gelijk van het land of de boom in je buik, dan heb je dus ook geen conserveringsmiddelen nodig.'

'Geen geur- en kleurstoffen, geen gen-tech.'

6. beter dierenwelzijn. Dieren hebben een beter en gezonder leven gehad:

'Koeien die vrij rond kunnen lopen in de natuur. Als dieren niet vrij kunnen rondlopen is dat ongezond voor de beesten. Gevoelsmatig denk ik dan dat vlees van die dieren ook niet goed is voor mij. Als dieren het goed hebben, voel ik me ook gezonder.'

'De koe, het is natuur, het is dierenwelzijn. Een stukje vlees van de koe die buiten heeft gestaan is gezonder voor de koe en voor degene die het eet. En dat geldt ook voor melk.'

7. 'uniek (mogen) en niet perfect hoeven zijn':

'Ik heb gekozen voor het plaatje met de meiden van de Dove-reclame: ze zijn blakend van gezondheid, natuurlijk mooi. Dus ieder op zijn eigen manier en niet zoals voorgeschreven door een schoonheids-ideaal. Vrouwen mogen zijn zoals ze zijn, net zoals de plantjes die ze eten, die mogen bij biologisch ook zijn zoals ze zijn. Voeding is natuurlijk, net als het lijf.'

'Voor fruit geldt dat mooi eigenlijk duidt op ongezond want het is bespoten en onnatuurlijk. In de supermarkt zien alle producten er uniform uit.'

'In biologisch voedsel zit veel meer positieve energie. Een opgepoetste paprika straalt niet. Het ziet er wel fantastisch uit, maar thuis blijkt zo'n avocado van beton en kan je het zo in de prullenbak gooien.'

8. 'vroeger', toen was alles gezonder en bovendien lekkerder en gebeurde alles met meer aandacht:

'Ik heb gekozen voor Flipje. Tegenwoordig wordt en moet alles snel worden klaargemaakt. Flipje staat voor vroeger, langzamere bereiding, mensen die zelf met het bereiden van voedsel bezig zijn.'

9. minder snel ziek:

'De stethoscoop, met gezonde producten blijf je bij de dokter weg. Dat geldt voor gezond voedsel in het algemeen, biologisch voedsel schijnt gezonder te zijn.'

'Je wordt volgens mij ook ouder als je biologisch eet.'

Tijdens de bespreking van de collages worden verder de volgende opmerkingen gemaakt over het huidige en het gewenste imago van biologisch:

'Ik heb gekozen voor een plaatje met een kleurrijke vrouw, ze valt op, biologisch moet ook meer opvallen.'

'We dachten eerst aan een roze achtergrond voor de collage over 't gezonde van biologisch, vanwege het niet zo hippe imago van biologisch. Biologisch mag wel wat meer opvallen en moet een beetje van het suffe imago af. Doe eens gek, de prijzen zijn immers ook

gewaagd! Maar toch hebben we gekozen voor groen, groen wordt immers ook steeds hipper, iedereen is bezig met milieu en gezond.'
'Je moet oppassen dat het niet te geitewollensokkenachtig wordt.'
'De mensen in de reformzaken die waren fanatieker. Dat zijn van die typische typjes.'

Tijdens de discussie blijkt dat sommige respondenten twifelen of ze kunnen vertrouwen op de verschillende claims van biologisch:

'Het is met biologische producten moeilijk na te gaan of je daadwerkelijk krijgt wat je denkt dat je koopt. Ik koop met name iets omdat het er goed uitziet, maar niet omdat er EKO op staat. Ik weet niet of ik het merk biologisch kan vertrouwen, of er in zit wat geclaimd wordt.'

'Biologisch is niet per se beter volgens mij maar wel gezonder.'

'Merken als Campina, die dragen geen EKO-keurmerk. Maar als je naar hun reclames kijkt dan lijkt het wel alsof ze heel verantwoord bezig zijn. Maar Campina laat wel mooi bossen kappen.'

'Transparantie, biologisch eten is transparant. Geen E's, A's en O's. Je weet wat je eet. Maar ik geloof ook niet alles.'

'En of dat nou zo is, of dat je dat gelooft, volgens mij hangt dat met elkaar samen.'

'Mensen die zelf kippen houden en de eieren ervan eten schijnen ongezonder te zijn. Dat is ongezonder dan de legbatterij. De kippen krijgen meer slechte dingen buiten, de legbatterij is steriel.'

'Je moet het kaf van het koren scheiden, als erop staat dat het biologisch is, is het 't dan? Als het vast staat twijfel ik nog, maar ik denk het wel.'

In deze discussie lijkt ook het verkoopkanaal een rol te spelen. Sommige respondenten vertrouwen de grote supermarkketens minder dan bijvoorbeeld de biologische markt. Anderen hebben het idee dat je juist in een grote supermarkt risico loopt dat een gangbaar product als biologisch wordt verkocht en dat er eerder op een markt gesjoemeld wordt.

Tot besluit van de bespreking van de collages stelde de facilitator de vraag in hoeverre de respondenten biologisch echt als gezonder beschouwen en waarom. Hieronder staan eerst de reacties van de respondenten weergegeven die menen dat biologisch gezonder is en vervolgens de reacties van de respondenten die hieraan twifelen.

Een behoorlijk aantal respondenten, ongeveer de helft, is ervan overtuigd dat biologisch voedsel gezonder is. Het belangrijkste argument hiervoor is dat biologisch voedsel minder 'rotzooi' zou bevatten. Gevraagd naar welke 'rotzooi' precies minder aanwezig is in biologisch voedsel, worden verschillende termen gebruikt. In het bijzonder zouden pesticiden minder voorkomen in biologisch voedsel:

'Ik weet het wel zeker dat biologisch gezonder is, mijn schoonvader werkt met bedrijven die met pesticiden werken en die zegt: "Je moet je groenten echt goed schoonmaken"!

'Zitten geen pesticiden in of whatever. Bepaalde dingen scheidt je lichaam uit, vitamine C bijvoorbeeld maar vitamine A wordt opgeslagen in het lichaam. Als je bespoten tomaten eet is dat niet goed.'

'Ik denk ook dat biologisch voedsel gezonder is. Minder gif dat je binnen krijgt. Met gif ga je eerder de pijp uit.'

'Ik denk dat het gezonder is, ik weet het niet zeker maar ik denk het wel, maar het hoeft niet lekkerder te zijn, het is even lekker als uit de supermarkt, maar wel gezonder. Het is vrij van pesticiden, bestrijdingsmiddelen. Wat wel en niet bespoten is, dan wint biologisch het, ook al is het even lekker.'

Respondenten hebben het in dit kader verder over (het minder voorkomen van) onnatuurlijke toevoegingen:

'Ja, lijkt me, voor mijn gevoel is dat zo, minder rommel is toegevoegd, zuiver, puurder, daarmee gezonder, geen toevoegingen van allerlei kleurstoffen en weet ik wat er allemaal inzit.'

Ook worden conserveringsmiddelen als belangrijke 'afwezig' genoemd:

'Ja, minder kunstmatige kleur- en geurstoffen. Mijn moeder had vroeger zo'n E-lijstje hangen. Met brood merk ik het wel eens, brood dat lang houdbaar is of van de bakker dat juist langer houdbaar is. Dat lang houdbare is wel relaxed maar niet goed voor je. Dan neem je minder vitaminen in en bouw je minder weerstand op. Met weerstand ben ik wel bezig.'

'Ik denk dat het wel gezonder is maar dat het gauwer bederft, je moet het snel bereiden. Dat maakt niet uit voor je gezondheid maar is onhandig.'

Anderen noemen hormonen:

'Maar als je denkt aan bio-industrie, hormonen die worden ingespoten, kan haast niet goed zijn voor mensen. In Nederland zit je goed, daar hebben ze strenge regelgeving, maar in het voormalig Oostblok, in Oost-Europa waar de bio-industrie in opkomst is zonder regels, dat is gevaarlijk! Als je alles op een hoop gooit dan is biologisch wel beter.'
'Ik maak onderscheid tussen dierlijk en plantaardig. In dierlijk worden bij bio-industrie heel veel hormonen gebruikt. Ik eet geen vlees want ik vind het zielig als ik vlees zou eten zou ik het niet uit de bio-industrie eten. Melk drink ik biologisch want gif lost goed op in vet, kaas eet ik daarom ook biologisch. Sla, daar zit minder nitraat in, daarom kies ik voor biologisch.'

Wat verder opvalt in de reacties van de respondenten die menen dat biologisch voedsel gezonder is dan gangbaar voedsel, is dat volgens hen vooral voor kinderen de gezondheidspluss van biologisch van belang is:

'Voor kinderen is het ook belangrijk, ze krijgen meer weerstand en zo. Voor mezelf vind ik biologisch eten niet zo belangrijk. Maar als je het je kinderen mee kan geven, en je hebt de mogelijkheden, waarom niet?'

'Ik gebruik ook biologische pap voor mijn kleintje met boekweit meel [...] het is wat je ze van huis uit aanleert. Ik kreeg vroeger geen frisdrank, dus ik dronk thee. Dat doe ik nu ook nog. Maar het is ook wat kinderen om zich heen zien, op school en zo. Dan kun je thuis nog zo het goede voorbeeld geven, maar op school en bij vriendjes thuis komen ze ook in aanraking met andere gewoonten.'

'Met biologisch kan het wel zo zijn dat je langer leeft, op de lange duur, voor mijn kinderen.'

Een aantal andere respondenten twijfelt of biologisch echt gezonder is dan gangbaar voedsel:

'Ze zeggen het maar ik weet het niet.'

'Ik heb biologisch maar één keer geprobeerd en ik proefde het niet. Ik vind het ook zeer prijzig en dat stoot me tegen de borst, dan kies ik voor gewoon vlees. Ik kijk even de kat uit de boom, wacht onderzoeken af over of biologisch echt gezonder is.'

'Ik denk dat biologisch niet per definitie gezonder is, als je alles op een hoop gooit denk ik dat biologisch gezonder is maar niet per definitie, er kunnen ook ongezonde dingen meekomen. Insecticiden worden niet voor niets gebruikt, die insecten zijn er dus bij biologisch wel, en dan kan je de fout ingaan.'

'Ik ben niet overtuigd, ik eet wel biologisch vlees, maar niet vanwege de gezondheid maar vanwege diervriendelijkheid. Eieren en vis daar kijk ik naar, of het niet bijna op is. Meer voor anderen dan voor mezelf. Ik ben heel makkelijk in dit soort dingen, ik ken een aantal mensen die heel fanatiek waren met biologisch eten maar die er absoluut niet gezond van werden, eerder ongezond. Ze waren er te fanatiek mee bezig, je moet er op een goede manier mee omgaan, niet te krampachtig en alleen maar met eten bezig zijn.'

'Er zitten wel een hoop haken en ogen aan. Minder pesticiden, maar biologische bestrijdingsmiddelen zijn ook niet gezond, zoals koper en biologische schimmel, dat is ook niet gezond.'

In de sessies ontstonden naar aanleiding van de vraag of de respondenten biologisch als gezonder beschouwen dan gangbaar, soms discussies tussen respondenten. Een voorbeeld van zo'n discussie tussen respondenten:

Respondent A: 'Het schijnt wel dat er minder hartinfarcten zijn doordat mensen gezonder leven.'

Respondent B: 'De vraag is nu of het door biologisch komt. Komt het niet door gezonder eten überhaupt en doordat mensen meer bewegen en minder roken?'

Respondent A: 'Het heeft inderdaad waarschijnlijk niks met biologisch te maken, maar er is wel een relatie tussen voedsel en gezond zijn.'

Respondent C: 'Ik denk dat het wel tussen je oren zit. Je weet dat het biologisch is en wat biologisch is hoort goed te wezen. Ik heb wel eens een onderzoek gelezen van de Consumentenbond. Het was een objectieve test met smaak. Biologisch kwam er niet goed uit. Smaak en gezondheid [...] die link lijkt mij vooral persoonsgebonden. De media legt veel druk op consumenten om biologisch te eten: Biologisch moet je kopen, het wordt duurder gemaakt, er wordt dus meer winst op gemaakt, dat is de invloed van de media. Biologisch is een hot item, het komt omhoog, er wordt geld uitgeslagen. Mijn partner en ik hebben allebei onze partners verloren terwijl ze altijd gezond aten dus wat levert het je op?'

3.4.4 Associaties van light users bij wat specifieke biologische producten gezond maakt

Uit figuur 3.9 is af te leiden hoeveel mensen, in relatie tot welk product, menen dat de biologische variant gezonder is dan de gangbare variant dan wel menen dat biologisch niet gezonder is of dat het niet uitmaakt. Ook hebben we in relatie tot alle producten aangegeven hoeveel mensen het product in geen van beide antwoordcategorieën hebben ingedeeld. Dit duidt er waarschijnlijk op dat mensen het voor hun gevoel niet konden inschatten.

Zoals te zien is in figuur 3.9 worden appels, kaas, gehakt, hamburgers en yoghurt door veel respondenten beschouwd als producten waarvan de biologische variant in hun ogen gezonder is dan de gangbare variant.

Naar aanleiding van de vraag waarom de biologische variant van bepaalde producten wordt beschouwd als gezonder dan de gangbare variant, wordt bijvoorbeeld over specifiek zuivel en vlees gezegd dat de biologische variant van deze producten minder hormonen en minder conserveringsmiddelen bevat:

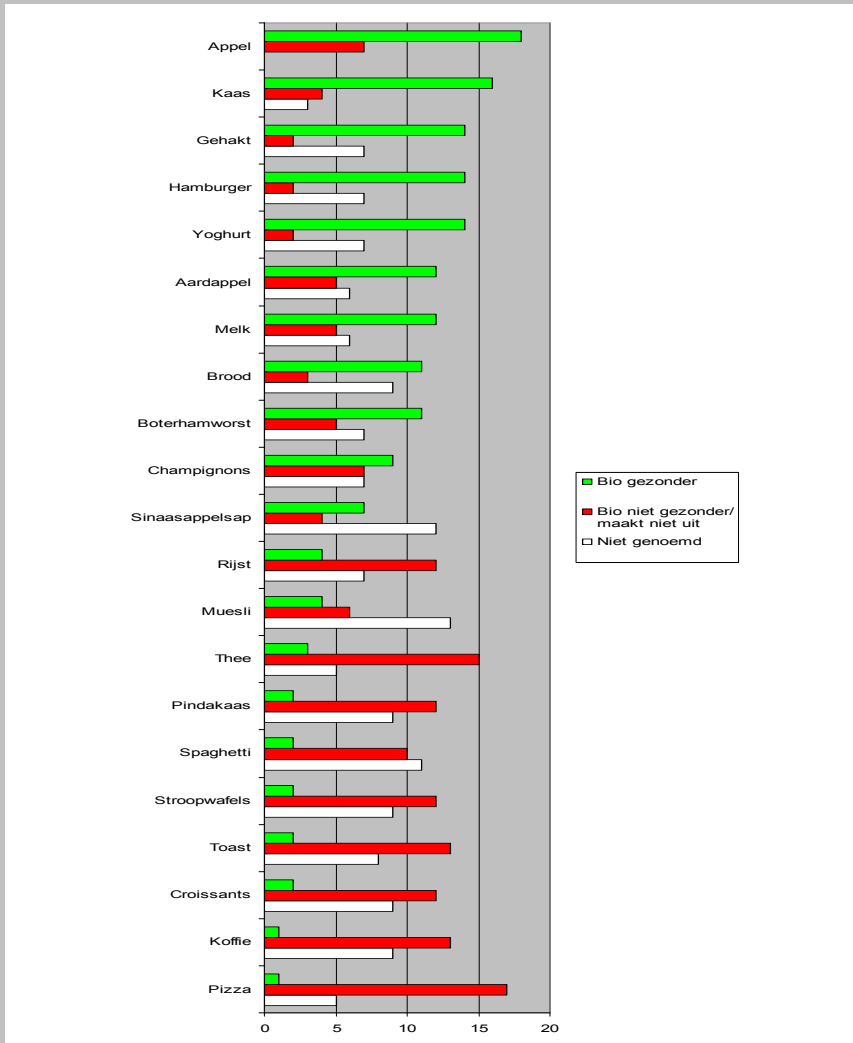
'Bij vlees, daar zit [bij gangbaar] veel troep, kijk maar naar het gehakt, hoe rood het is. Ik ben blij als het na een dag een beetje grijs wordt!'

Het punt van conserveringsmiddelen als verklaring voor het gezonde van biologisch, wordt door verschillende respondenten genoemd, er is echter ook twijfel op dit punt:

Maar je weet het niet zeker, je kunt biologische yoghurt en melk tegenwoordig net zo goed een week bewaren, dus er moet iets aan toegevoegd zijn. En dan weet ik niet goed wat nu feitelijk het verschil is tussen biologisch en gewoon en of biologisch dan gezonder is. Dat geldt ook voor biologische appels en groenten: in de supermarkt zien deze producten er goed uit, maar in de natuurvoedingswinkels is er altijd iets mis mee. Supermarkten zullen er dus wel iets mee hebben uitgehaald om het er zo goed uit te laten zien.'

Figuur 3.9

Inschattingen ten aanzien van het gezondheidsvoordeel van biologisch ten aanzien van specifieke producten (23 respondenten)⁶

⁶ Hoewel in de figuur is aangegeven hoeveel respondenten vonden dat een product wel of niet gezonder is in de biologische variant dienen deze uitkomsten op een kwalitatieve manier te worden beschouwd gezien het kleine aantal respondenten.

Anderen twijfelen juist aan het gezonde van voedingsproducten die er minder goed uitzien:

'Biologisch fruit lijkt me niet gezonder, meer rotte plekken, beurse plekken, gaatjes.'

Over hormonen zegt een deelnemer:

'Voor groeiversnellers ben ik wat bang, dat associeer ik met dikker wordende mensen. Goedkoop vlees bevat meer groeihormonen, armere mensen kopen dat vlees en armere mensen in Amerika zijn dikker.'

Biologische appels worden met name gezonder gevonden dan gewone appels door het niet gebruiken van bestrijdingsmiddelen bij biologisch. Daarnaast worden bij vruchtensap en brood kunstmatige toevoegingen genoemd als verklaring voor het gezonde van de biologische variant:

'Vetten [in brood] daar zijn ze bij biologisch strikter in, ik koop brood bij de biologische winkel.'

Ten slotte noemt een aantal respondenten dat de suikers in verwerkte producten bij biologisch gezonder zijn, wat blijkt uit de volgende citaten:

'[Bij biologisch is het] minder geraffineerd.'

'Suikerstroop is slecht.'

'Als het biologisch is, dan is het rietsuiker.'

Zoals ook te zien was in figuur 3.9 wordt de biologische variant van producten als pizza, thee, toast, stroopwafels, koffie, rijst en croissants door veel mensen daarentegen niet gezien als gezonder dan de gangbare variant. Ook bij de bespreking van producten waarvan de biologische variant niet als gezonder wordt ingeschat, zien we het thema van conserveringsmiddelen terugkomen. We zien dat respondenten bij lang houdbare biologische producten het gezondheidsvoordeel van biologisch niet vertrouwen omdat er in deze producten volgens hen conserveringsmiddelen moeten zitten:

'Biologische rijst kun je ook lang bewaren, wat zou er nou bij de één wel weggelaten zijn qua houdbaarheid en bij de ander niet?'

Een ander zegt over pizza: 'Diepvries past niet bij biologisch, er moet van alles in zitten, conserveringsmiddelen.' Een ander reageert: 'Ik moet inderdaad wel wennen aan biologisch in diepvries en in conservenblikken. Moet ik aan wennen want dat past niet bij het idee van biologisch, dat is vers.'

Daarnaast speelt de gezondheid van het product zelf een rol, de mate waarin het product bewerkt is en uit welk land het product komt. Een deelnemer zegt over stroopwafels:

'Is niet goed voor je, maar je koopt het toch en dan ga je niet kiezen voor biologisch. Dan koop je het gewoon. Bij voedzame dingen wil je het gezondheidsvoordeel van biologisch, als je Snickers wilt koop je het echt niet biologisch!'

Of:

'De suikers bij biologisch zijn minder geraffineerd. Maar ik koop ook geen biologische stroopwafel hoor! Als ik toch ga snoepen maakt biologisch niet uit.'

Wanneer we de respondenten laten reageren op ideeën over biologische varianten van nog ongezondere producten, bijvoorbeeld biologische mayonaise of chips, dan vindt de meerderheid dat dit soort van producten en biologisch niet bij elkaar passen:

'Biologische chips, dat slaat toch nergens op!'

Een ander reageert als volgt op het idee van biologische mayonaise:

'Je noemt allemaal ongezonde dingen, moet bio die dingen dan minder ongezond maken? Je ziet ook die light producten, die zouden ook gezonder moeten zijn, nou ...'

En:

'Biologische friet, dat geloof ik niet!'

Een aantal respondenten gelooft niet dat bepaalde bewerkte producten echt biologisch zijn. Over pizza ontstaat in één sessie een discussie

'Willen ze beweren dat alles wat er in die pizza verwerkt zit biologisch is? Ik geloof dat niet.'

Twee respondenten reageren door te zeggen dat ze het ook niet geloven, een ander zegt dat hij het wel gelooft. Ook hebben mensen meer moeite om het onderscheid tussen biologisch en gangbaar te zien bij bewerkte producten:

'Pizza ziet er net zo uit als gangbaar, wat is er nou precies biologisch aan sinaasappelsap?'

Een deelnemer licht als volgt toe bij welke producten de biologische variant (waarom) volgens hem niet gezonder is:

'Bij indirectere producten, wanneer er sprake is van een indirecter proces, dan is het minder belangrijk. Als we het niet zien dan maakt het niet uit; zoals bij appels, dan zie je het product.'

In twee van de drie sessies komt naar voren dat wanneer producten uit verre landen (in het bijzonder Azië) komen, het gezondheidsvoordeel van biologisch als minder geloofwaardig wordt gezien:

'Thee komt uit Aziatische landen, gevoelsmatig heb ik het idee dat in die landen minder bestrijdingsmiddelen gebruikt worden. Juist in het Westen wordt volop gespoten.'

'Thee, dat groeit daar gewoon in verre landen, daar kijken ze niet naar biologisch of gangbaar, het is daar natuurlijk, ze hebben veel ruimte en weinig industrie, alles is biologisch.'

'Ja, ze hebben daar meer ruimte, ze hebben geen stoffen om de productie op te krikken, het is verschil is dus kleiner.'

Het land van herkomst kan echter ook juist wel een reden zijn om biologisch als de gezondere variant te zien. Een deelnemer zegt bijvoorbeeld over pesticiden:

'In Griekenland doen ze er echt veel op, over de druiven bijvoorbeeld, echt slecht. Die krijg je er ook bijna niet af. In Nederland hebben ze regels en bij biologisch zijn er regels en dan zit het er niet op.'

3.5 Conclusies

Naar aanleiding van het kwalitatieve onderzoek wordt het volgende geconcludeerd:

1. De light users in dit onderzoek denken in relatie tot gezond gedrag en gezondheid niet alleen aan (het belang van) gezond eten. Naast gezond eten beschouwen ze roken, bewegen en het drinken van alcohol als zaken die er zeker ook en misschien zelfs wel meer toe doen dan gezond eten.
2. Gezond eten wordt door een aantal respondenten wel gezien als onlosmakelijk verbonden met sporten en bewegen. Het is verder opvallend dat hoewel sport in relatie tot gezondheid belangrijk wordt gevonden, het volgens een aantal respondenten wel 'leuk moet blijven'. Anders zou sport wel eens juist slecht voor de gezondheid kunnen zijn. Het risico van te fanatiek bezig zijn wordt ook gezien in relatie tot te veel bezig zijn met gezond eten of in het bijzonder met biologisch eten.
3. Er blijken verschillende associaties voor te komen bij wat indicatief is voor gezondheid. Sommige respondenten gaan ervan uit dat 'je goed voelen' indicatief is voor gezondheid. Deze respondenten vertrouwen bij het beoordelen van gezondheid minder op de afwezigheid van ziekten, want 'ziek word je toch wel'. Andere respondenten hebben, vaak ingegeven door eigen ervaringen met ziekte of bij de partner, associaties bij gezondheid die illustreren dat en hoe ze hun leven op meerdere terreinen, bewust inrichten met het oog op een gezonde levensstijl. Zij praten meer over gezondheid op de langere termijn in plaats van dat ze het (goede, gezonde) gevoel in het hier en nu als maatstaf voor gezondheid nemen en nastreven als het voornaamste gewenste effect van gezond bezig zijn.
4. De respondenten hechten veel belang aan en voelen zich verantwoordelijk voor hun gezondheid, al is volgens hen op het gebied van gezondheid niet alles door het eigen gedrag te beïnvloeden.
5. Verder komen de respondenten naar voren als consumenten die geneigd zijn om preventieve gezondheidsacties te ondernemen, doordat ze aangeven dingen te doen en laten omwille van hun gezondheid.
6. De respondenten hebben de volgende associaties bij wat voedsel gezond maakt:
 - a. natuurlijkheid van het voedsel;
 - b. een natuurlijke, kleinschalige, gezonde en aandachtige/liefdevolle herkomst;
 - c. vitaminen, mineralen en antistoffen;
 - d. versheid;

- e. gevarieerd en niet te veel eten;
- f. met aandacht kiezen, bereiden, presenteren en eten van voedsel;
- g. genieten van eten;
- h. gezellig met elkaar eten.

Opvallend is dat, volgens de respondenten, zeker niet alleen de herkomst en wat (wel en niet) in voedsel zit, voedsel gezond maakt. Er zijn ook veel andere typen associaties bij wat voedsel gezond maakt zoals niet te veel eten, gevarieerd eten, met aandacht kiezen, bereiden, presenteren van voedsel en genieten van eten.

7. De respondenten hebben de volgende associaties bij wat specifiek biologisch voedsel gezond maakt:
 - a. natuurlijkheid van het voedsel dankzij het niet gebruiken van gif bij de productie en het ontbreken van toevoegingen in/aan het product;
 - b. een kleinschalige, niet-industriële, aandachtige en liefdevolle herkomst;
 - c. een gezonde herkomst doordat de dieren een gezonder leven hebben gehad;
 - d. de aandacht die de consument zelf besteedt aan biologisch voedsel;
 - e. dat de producten uniek mogen zijn en er niet perfect hoeven uit te zien;
 - f. dat biologisch aan vroeger doet denken en toen was alles gezonder.
8. Tussen de associaties bij wat voedsel en biologisch voedsel in het bijzonder gezond maakt zijn overeenkomsten en verschillen. De associaties vitamines/mineralen/antistoffen, versheid, gevarieerd eten, niet te veel eten, genieten van eten, versheid en gezellig met elkaar eten, maken voedsel volgens de respondenten in het algemeen gezond, maar worden niet genoemd als associaties bij wat biologisch voedsel gezond maakt.
9. De respondenten verwachten dat gezond eten kan zorgen voor een breed scala aan verschillende positieve effecten; van er mooier uitzien, je beter voelen, meer energie hebben tot beter slapen. Van het gezonde van specifiek biologisch voedsel wordt eigenlijk alleen/vooral verwacht dat je minder snel ziek wordt en langer leeft en minder dat je er bijvoorbeeld beter door gaat voelen.
10. Ongeveer de helft van de respondenten beschouwt biologisch als gezonder. De belangrijkste argumenten die hiervoor worden aangedragen, verwijzen naar de natuurlijkheid van biologisch voedsel en dan vooral in de vorm van het ontbreken van 'rotzooi'. Deze respondenten veronderstellen dat vooral de afwezigheid van 'rotzooi' (in de vorm van pesticiden, hormonen en conserveringsmiddelen) verklaart dat biologisch voedsel gezonder is en minder de aanwezigheid van positieve inhoudsstoffen.

11. Een aantal respondenten twijfelt eraan of biologisch voedsel gezonder is dan niet-biologisch voedsel. Ze twifelen aan de betrouwbaarheid van alles wat biologisch beweert te vertegenwoordigen, bijvoorbeeld omdat biologisch voedsel tegenwoordig langer houdbaar is. Deze respondenten veronderstellen dat hiervoor conserveringsmiddelen zijn toegevoegd aan het voedsel. Dit staat haaks op hun beeld van het natuurlijke, pure en verse van biologisch. Daarentegen was het ook opvallend dat er respondenten zijn die ervan uitgaan dat pesticiden, hoewel als ongezond gepercipieerd, niet voor niets gebruikt worden. Kun je die wel ongestraft weglaten of vervangen? Of krijg je dan gewoon last van andere zaken?
12. Het gezondheidsvoordeel van biologisch wordt bij droge kruidenierswaren als geringer beoordeeld dan bij verse producten. Dit geldt ook voor ongezonde producten versus gezonde producten en voor bewerkte producten versus onbewerkte producten.

4 Kwantitatief onderzoek: hypothesen getoetst

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft het kwantitatief onderzoek op basis van een online vragenlijst aan leden van een vast internetpanel. Het betreft een onderzoek onder light users; mensen die af en toe biologische producten kopen. Dit onderzoek toetst de hypothesen die grotendeels op basis van het kwalitatief onderzoek zijn opgesteld en beschreven zijn in paragraaf 4.2.

4.2 Hypothesen

Op basis van de voor dit project uitgevoerde literatuurstudie, het kwalitatieve onderzoek en overleg met de opdrachtgever, is een aantal hypothesen opgesteld. Hierbij is ervoor gekozen om die bevindingen naar hypothesen te vertalen die vielen binnen de doelstelling van het onderzoek en die relatief breed gedragen werden onder de deelnemers van het kwalitatief onderzoek. De hypothesen zijn te clusteren binnen vier vragen:

1. Hoe kijken light users aan tegen gezondheid?
Hypothese 1: Volgens light users draagt gezond(er) eten in minder sterke mate bij aan gezondheid dan sporten of in ruimere zin bewegen, niet of minder roken en geen of minder alcohol gebruiken.
Hypothese 2: Light users hechten veel belang aan en voelen zich verantwoordelijk voor hun gezondheid.
Hypothese 3: Light users vinden een gezondheidsvoordeel van biologisch het belangrijkste voordeel van biologisch.⁷
2. Wat maakt, volgens light users, voedsel in het algemeen gezond?
Hypothese 4: Volgens light users dragen natuurlijkheid van het voedsel, een natuurlijke herkomst, op kleine niet-industriële schaal geproduceerd, een vrijer en beter leven van de dieren, aandacht van de boer, vitaminen/mineralen/antistoffen, versheid, gevarieerd eten, niet te veel eten, met

⁷ Deze hypothese is voortgekomen uit overleg met de opdrachtgever van dit onderzoek.

aandacht kiezen, bereiden, presenteren en eten van voedsel door de consument, genieten van eten en gezellig met elkaar eten, bij aan wat voedsel gezond maakt.

Hypothese 5: Light users schrijven wat voedsel gezond maakt minder toe aan zaken die in voedsel zitten dan aan de andere bij hypothese 4 genoemde elementen.

Hypothese 6: Achter wat volgens light users voedsel gezond maakt ligt een structuur van te onderscheiden factoren.

3. Wat maakt, volgens light users, specifiek biologisch voedsel gezond?

Hypothese 7: Light users beschouwen biologische voeding als gezonder dan niet biologische voeding.

Hypothese 8: Light users schrijven het gezonde(re) van de biologische variant meer toe aan de afwezigheid van gif dan aan de aanwezigheid van positieve inhoudsstoffen.

Hypothese 9: Hoe hoger het vertrouwen van light users dat instanties, het merk biologisch zelf en de verkopers van biologische producten (kunnen) garanderen dat biologische producten ook daadwerkelijk een biologische herkomst hebben, hoe meer zij ervan overtuigd zijn dat biologische voeding gezonder is dan niet-biologische voeding.

Hypothese 10: Light users die sporten, schatten meer in dat biologische voeding gezonder is dan gangbare voeding, dan mensen die niet sporten.⁸

Hypothese 11: De mate waarin light users denken dat biologische voeding gezonder is dan niet-biologische voeding hangt samen met geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en het percentage biologische boodschappen.

4. Wat maakt, volgens light users, specifieke biologische producten gezond?

Hypothese 12: Light users menen ten aanzien van verse producten meer dat de biologische variant gezonder is dan de gangbare variant, dan bij droge kruidenierswaren.⁹

Hypothese 13: De redenen waarom light users menen dat de biologische variant van een product wel of niet gezonder is dan de gangbare variant, variëren tussen verse producten en droge kruidenierswaren.

Hypothese 14: Light users menen dat het gezondheidsvoordeel van biologisch ten opzichte van gangbaar groter is bij producten die gezond zijn (zoals groenten en fruit) dan bij producten die ongezond zijn (zoals chips

⁸ Deze hypothese volgt niet direct uit het kwalitatieve onderzoek maar baseert zich op verwachtingen van de opdrachtgever.

⁹ De keuze voor de concrete producten is overeengekomen in overleg met de opdrachtgever van dit onderzoek.

en koekjes).

Hypothese 15: Light users menen dat het gezondheidsvoordeel van biologisch ten opzichte van gangbaar groter is bij producten die onbewerkt zijn (zoals eieren, groenten en fruit) dan bij producten die bewerkt zijn (zoals pasta, pizza's en kant en klaarmaaltijden).

4.3 Opzet onderzoek

De vragenlijst is grotendeels gebaseerd op de uitkomsten van de kwalitatieve studie, aangevuld met relevante variabelen uit de wetenschappelijke literatuur op het gebied van voedingsgedrag. De lijst is opgebouwd uit de drie thematische onderdelen met vragen over: 1) hoe wordt aangekeken tegen gezondheid, 2) hoe wordt aangekeken tegen wat voedsel in het algemeen en biologisch voedsel in het bijzonder gezond maakt, 3) hoe wordt aangekeken tegen het gezonde van specifieke biologische productgroepen, aangevuld met onderdeel 4) achtergrondkenmerken van de respondent inclusief biologisch aankoopgedrag en specifieke karaktereigenschappen.

Onderdeel 1 begon met de vraag 'Wat draagt volgens u vooral bij aan gezondheid?', waarbij respondenten 100 punten moesten verdelen over de categorieën 'meer sporten of in de ruimere zin bewegen', 'minder of geen alcohol gebruiken', 'gezonder eten' en 'minder of niet roken'. Verder werden in het kader van dit onderdeel vragen gesteld over de waarde die men hecht aan gezondheid in het algemeen.

In onderdeel 2 werd de respondenten gevraagd aan te geven op een 7-punts Likert-schaal, lopend van '1=mee oneens' tot '7=mee eens', in hoeverre ze het eens waren met 18 stellingen over wat voedsel volgens hen vooral gezond maakt. De inhoud en formulering van deze stellingen is gebaseerd op de kwalitatieve studie en op basis van suggesties voor stellingen afkomstig van de opdrachtgever. Vervolgens konden respondenten, weer op een 7-punts Likert-schaal, aangeven of ze dachten dat biologische voeding gezonder was dan niet-biologische voeding. Daarna werd ze met 2 stellingen gevraagd waar een eventueel gezondheidsvoordeel van biologische voeding volgens hen vooral door veroorzaakt werd. Hierbij hadden ze ook de optie aan te geven dat ze niet geloofden dat biologische producten gezonder zijn dan niet-biologische producten. De twee oorzaken waren 'de aanwezigheid van positieve stoffen in het voedsel' en 'het minder aanwezig zijn van gif in het voedsel'. Deze formuleringen zijn ook afkomstig uit het kwalitatieve vooronderzoek.

De productcategorieën waarvoor respondenten in onderdeel 3 konden aangeven of ze de biologische variant gezonder achtten dan de gangbare variant waren vleeswaren, vers vlees, kaas, melk, fruit, groente, babyvoeding, pasta en rijst, thee en koffie, vruchtensap en muesli. De stellingen waren steeds als volgt geformuleerd: 'Biologische categorie X is gezonder dan gewone categorie X'. Respondenten die op de 7-punts Likert-schaal 1, 2, 3 of 4 antwoordden ('mee oneens' tot 'niet mee oneens/niet mee eens') werd vervolgens de open vraag voorgelegd waarom de biologische variant niet gezonder was, terwijl respondenten die 5, 6 of 7 antwoordden werd gevraagd waarom ze dachten dat het wél gezonder was. Tot slot werd gevraagd of en waarom respondenten dachten dat het gezondheidsvoordeel van biologisch groter was bij gezonde producten dan bij ongezonde producten, en groter bij onbewerkte producten dan bij bewerkte producten.

Onderdeel 4 had tot doel inzicht te vergaren in de respondenten die deelnamen aan het onderzoek. Hiertoe werd ten eerste gevraagd naar sociaal-demografische kenmerken als leeftijd, geslacht, afkomst, opleiding, huishoudgrootte en -samenstelling en arbeidssituatie, ten tweede naar een aantal gedragskenmerken zoals frequentie van sporten, verantwoordelijkheid voor de boodschappen en aankooppatroon biologische producten en ten derde naar psychografische eigenschappen zoals de mate van vertrouwen in instanties. Alle items die aan respondenten zijn voorgelegd zijn te vinden in bijlage 2.

4.4 Dataverzameling

4.4.1 Steekproef

De data zijn door marktonderzoeksbureau Multiscope, middels een online vragenlijst, verzameld in december 2008. Respondenten maakten deel uit van een vast internetpanel van dit bureau en kregen een vergoeding voor hun deelname. Van de consumenten die werden benaderd werden er 522 geselecteerd voor deelname aan dit onderzoek op basis van een positief antwoord op de vraag 'Koopt u wel eens biologische producten?' Twee respondenten (0,4% van de steekproef) gaven aan dat, nadat ze in deze selectievraag 'Ja' hadden geantwoord, ze toch nooit biologische producten kochten. Deze personen zijn verwijderd uit de steekproef, waardoor de uiteindelijke steekproef 520 personen bevat (zie tabel 4.1 voor een beschrijving).

Het percentage vrouwen, hoogopgeleiden en autochtonen in de steekproef is groter dan in de Nederlandse bevolking, wat overeenkomt met eerdere gege-

vens over gebruikers van biologische producten. Relatief weinig respondenten hebben kinderen (30,2%).

Tabel 4.1 Sociaal-demografische kenmerken steekproef (N=520)	
Geslacht	%
Mannen	35,6
Vrouwen	64,4
Leeftijd	
18 t/m 25	8,1
26 t/m 35	19,3
36 t/m 45	25,0
46 t/m 55	25,2
56 t/m 65	22,4
Opleiding	
Laag (basisschool, vmbo, lbo)	10,0
Midden (havo, vwo, mbo)	29,7
Hoog (hbo, wo)	58,0
Anders	2,3
Verantwoordelijk voor de boodschappen	
Ikzelf	81,2
Ander	18,8
Geboorteland	
Nederland	95,2
West-Europa overig	1,7
Indonesië	1,3
Nederlandse Antillen	0,2
Marokko	0,2
Anders	1,3
Huishoudgrootte	
1-persoons	25,0
2-persoons	39,4
meerpersoons	35,6
Aantal kinderen	
geen	69,8
1	7,5
2	14,0
meer	8,7

Tabel 4.1		Sociaal-demografische kenmerken steekproef (N=520) (vervolg)	
Hoofdkostwinner			
	Ikzelf		62,5
	Mijn partner		37,5
Arbeidssituatie			
	Student/scholier		8,4
	In loondienst		56,8
	Zelfstandige		9,2
	Vrijwilliger		2,3
	Huisvrouw/huisman		6,4
	Gepensioneerd		6,3
	Niet werkzaam		5,9
	Anders		4,7

4.4.2 Data-analyse

Om inzicht te krijgen in het aankoopgedrag van respondenten en in hun percepties ten aanzien van het gezonde van (biologisch) voedsel is vooral gebruik gemaakt van beschrijvende analyses (frequentietabellen, kruistabellen, gemiddelden en standaarddeviaties¹⁰). Met behulp van een factor-analyse is gezocht naar een onderliggende structuur in wat voedsel gezond maakt volgens de respondenten (onderdeel 2). Met lineaire regressie is de relatie onderzocht tussen de mate waarin men denkt dat biologische voeding gezonder is dan niet-biologische voeding en achtergrondkenmerken van respondenten (frequentie van sporten, geslacht, leeftijd, opleiding en aandeel biologische boodschappen).

4.5 Resultaten

Eerst zal het aankooppatroon van respondenten wat betreft biologische producten in kaart worden gebracht, gevolgd door de toetsing van de in paragraaf 4.2 uitgewerkte hypothesen per onderdeel.

¹⁰ De standaarddeviatie (SD) is een maat voor spreiding rond een gemiddelde; hoe lager de SD hoe dichter de getallen rondom het gemiddelde liggen, hoe hoger de SD hoe meer verspreid over de gehele range ze zijn.

4.5.1 Aankopen biologische producten

Het aankooppatroon voor biologische producten kan als volgt worden beschreven:

1. Gemiddeld percentage van de boodschappen dat biologisch is: 27,61 (SD 22,53), variërend van 0-100.
2. Gemiddeld bedrag per maand besteed aan biologische producten: € 57,32 (SD 90,21), variërend van € 0 tot € 999.
3. Frequentie van aankopen biologische voedingsmiddelen:¹¹
 - 47,9% elke week;
 - 16,7% 2-3 x per week;
 - 21,5% 1 x per maand;
 - 7,3% minder dan 1 x per maand;
 - 6,5% bij hoge uitzondering.

Opvallend is, dat veel respondenten aangeven behoorlijke gebruikers van biologische producten te zijn, zowel uitgedrukt in besteed bedrag per maand, de frequentie waarmee de biologische variant van een product wordt gekozen als het percentage van de boodschappen dat uit biologische producten bestaat. Het lijkt er op dat met deze meting niet alleen light users zijn bereikt maar ook de 'zwaardere' gebruikers van biologische producten. Non-users zijn geen onderdeel van de steekproef, omdat de selectievraag hen uitsloot van deelname.

Om een onderscheid te kunnen maken tussen de beleving van heavy en light users in onze steekproef hebben we op basis van het bedrag dat mensen zeggen te besteden aan biologische producten, bestudeerd in hoeverre deze twee groepen van elkaar verschillen in dit onderzoek. De heavy user is, naar aanleiding van het hanteren van hetzelfde criterium in ander consumentenonderzoek, gedefinieerd als iemand die meer dan 12 biologische producten per maand koopt. De gewogen gemiddelde prijs van een dergelijk product was € 1,88. Op basis van deze gegevens is de grenswaarde vastgesteld op € 22,56; respondenten die per maand meer uitgeven dan dit bedrag, werden aangemerkt als heavy user. Eventuele verschillen tussen light en heavy users zullen worden besproken aan het eind van dit hoofdstuk in paragraaf 4.5.3.

¹¹ In de antwoordcategorieën van deze vraag zit per abuis een inconsistentie; de tweede categorie had '2-3 x per maand' moeten zijn en niet '2-3 x per week'. Dit bemoeilijkt interpretatie van deze resultaten, omdat we niet met zekerheid kunnen zeggen of respondenten deze inconsistentie hebben opgemerkt. Niettemin blijft overeind dat bijna de helft van de steekproef wekelijks biologische producten zegt te kopen en 83,1% minimaal maandelijks.

Een vergelijking met actuele verkoopcijfers van biologische producten doet overigens vermoeden dat deze zelfgerapporteerde consumptie van biologische producten hoger is dan hij in werkelijkheid is. De neiging tot het geven van sociaalwenselijke antwoorden kan hieraan ten grondslag liggen.

4.5.2 Toetsen van hypothesen

1. Hoe kijken light users aan tegen gezondheid?

Hypothese 1

Volgens light users draagt gezond(er) eten in minder sterke mate bij aan gezondheid dan sporten of in ruimere zin bewegen, niet of minder roken en geen of minder alcohol gebruiken. Uit het verdelen van 100 punten over de 4 determinanten van gezondheid blijkt dat meer sporten of in de ruimere zin bewegen, gezonder eten en minder of niet roken, volgens de respondenten, ongeveer evenveel bijdragen aan gezondheid (respectievelijk 27,9, 27,9 en 27,6 punten). Minder of geen alcohol gebruiken heeft volgens de respondenten beduidend minder invloed op de gezondheid (16,5). Er is dus geen steun gevonden voor hypothese 1.

Hypothese 2

Light users hechten veel belang aan en voelen zich verantwoordelijk voor hun gezondheid. Verder is de respondenten 3 vragen voorgelegd over hoe belangrijk gezondheid voor ze is in het leven. De correlatie tussen deze 3 vragen was hoog (Cronbachs alpha = 0,82), zodat de 3 vragen samen als schaal voor gezondheidswaarde beschouwd kunnen worden. De gemiddelde score hierop is 5,14 (SD=0,97), wat aangeeft dat gezondheid een relatief belangrijke waarde is in het leven van light users. Dit ondersteunt hypothese 2.

Hypothese 3

Light users vinden een gezondheidsvoordeel van biologisch het belangrijkste voordeel van biologisch.¹² Op de vraag of een gezondheidsvoordeel voor respondenten het belangrijkste voordeel is van biologisch, is de gemiddelde score 4,67 (SD=1,58). De verdeling over de 7 antwoordmogelijkheden was als volgt: helemaal mee oneens: 5,4%, mee oneens: 6,5%, meer oneens dan eens: 7,7%, neutraal: 19,2%, meer eens dan oneens: 28,5%, mee eens: 22,5%, helemaal

¹² Deze hypothese is voortgekomen uit overleg met de opdrachtgever van dit onderzoek.

mee eens: 10,2%. Dit betekent dat ruim de helft van respondenten (61,2%) aangaf het in enige mate eens te zijn met de stelling en dat we dus redelijke steun hebben gevonden voor hypothese 3.

Er is ook gekeken naar de relatie tussen gezondheidswaarde en de mate waarin mensen een gezondheidsvoordeel het belangrijkste voordeel van biologische voeding vinden. Deze relatie bleek significant positief; hoe belangrijker gezondheid als waarde is, hoe meer eens ze het waren met deze stelling.

2. Wat maakt, volgens light users, voedsel in het algemeen gezond?

Hypothese 4

Volgens light users dragen natuurlijkheid van het voedsel (geen chemische smaak-, geur-, kleurstoffen en conserveermiddelen), een natuurlijke herkomst (geen chemische bestrijdingsmiddelen/kunstmest bij productie en geen genetisch gemodificeerde organismen), op kleine/niet-industriële schaal geproduceerd, een vrijer en beter leven van de dieren, aandacht van de boer, vitaminen/mineralen/antistoffen, versheid, variëren, niet te veel eten, met aandacht kiezen, bereiden, presenteren en eten van voedsel door de consument zelf, genieten van eten en gezellig met elkaar eten, in enige mate bij aan wat voedsel gezond maakt.

Naast de associaties die de respondenten van het kwalitatieve onderzoek bleken te hebben bij wat voedsel gezond maakt (en die opgenomen zijn bovenstaande hypothese), zijn bovendien onderstaande 4 stellingen over wat voedsel gezond maakt, aan de respondenten van het kwantitatieve onderzoek voorgelegd:

1. Voedsel is volgens mij vooral gezond als het met de hand geplukt is;
2. Voedsel is volgens mij vooral gezond als het uit mijn eigen streek komt;
3. Voedsel is volgens mij vooral gezond als het gemaakt is en smaakt zoals vroeger;
4. Voedsel is volgens mij vooral gezond als het er niet perfect hoeft uit te zien.

De eerste twee stellingen zijn voorgelegd naar aanleiding van suggesties van de opdrachtgever. De laatste twee zijn associaties van respondenten van het kwalitatieve onderzoek bij wat specifiek biologisch voedsel gezond maakt.

In tabel 4.2 is te zien, dat wat voedsel in het algemeen gezond maakt vooral wordt toegeschreven aan gevarieerd, vers en niet te veel eten. Ingrediënten zoals vitaminen, mineralen en antistoffen en natuurlijkheid (zowel in de vorm van de afwezigheid van chemische smaak-, geur-, kleurstoffen en conserveermiddelen als in de vorm van het niet gebruiken van chemische bestrijdingsmiddelen of

kunstmest bij de productie), spelen ook een grote rol. Deze resultaten bieden grotendeels steun voor hypothese 4; gemiddeld genomen worden genieten van eten, gezellig met elkaar eten en voedsel dat met de hand geplukt is, door consumenten in het kwantitatief onderzoek, niet gezien als zaken die voedsel gezond maken.

Tabel 4.2		
Gemiddelde scores (M) op items over wat voedsel vooral gezond maakt		
	M	SD
Gezond voedsel = als ik varieer met voedsel	5,99	1,1
Gezond voedsel = vers	5,48	1,3
Gezond voedsel = als ik niet te veel eet	5,48	1,2
Gezond voedsel = natuurlijk (geen chemische smaak-, geur-, kleurstoffen en conserveermiddelen)	5,44	1,3
Gezond voedsel = vitaminen, mineralen of bijvoorbeeld antistoffen in het voedsel	5,39	1,3
Gezond voedsel = natuurlijk (geen chemische bestrijdingsmiddelen/kunstmest bij productie)	5,27	1,5
Gezond voedsel = onbespoten	5,24	1,4
Gezond voedsel = als de dieren een vrijer en beter leven hebben gehad	4,97	1,6
Gezond voedsel = natuurlijk (geen genetisch gemodificeerde organismen)	4,94	1,6
Gezond voedsel = zelf veel aandacht besteden aan voedsel (bijvoorbeeld keuze, bereiding, presentatie)	4,89	1,5
Gezond voedsel = hoeft er niet perfect uit te zien	4,57	1,5
Gezond voedsel = op kleine/niet-industriële schaal geproduceerd	4,06	1,7
Gezond voedsel = als ik geniet van voedsel	3,95	1,6
Gezond voedsel = veel aandacht van de boer voor het voedsel	3,94	1,6
Gezond voedsel = gemaakt en smaakt zoals vroeger	3,83	1,7
Gezond voedsel = als het uit mijn eigen streek komt	3,39	1,7
Gezond voedsel = als ik gezellig met anderen eet	3,35	1,6
Gezond voedsel = als het met de hand geplukt is	2,90	1,5

De best scorende elementen die op de biologische productie van voedingsmiddelen van toepassing zijn, zijn natuurlijkheid (doordat er bij de productie geen chemische bestrijdingsmiddelen en kunstmest zijn gebruikt/doordat er geen chemische smaak-, geur-, kleurstoffen en conserveermiddelen in het voedsel zitten/geen genetisch gemodificeerde organismen) en onbespoten voedsel.

Hypothese 5

Light users schrijven wat voedsel gezond maakt minder toe aan zaken die in voedsel zitten (= vitamines, mineralen en antistoffen) dan aan de andere bij hypothese 4 genoemde elementen. De gemiddelde waarde van de stelling over ingrediënten zoals vitamines, mineralen en antistoffen, is significant ($p < 0,001$) hoger dan de gemiddelde waarde van de overige stellingen ($M=4,57$, $SD=0,91$). Hypothese 5 vindt hiermee geen steun.

Hypothese 6

Achter wat volgens light users voedsel gezond maakt ligt een structuur van te onderscheiden factoren. Met behulp van factoranalyse is gezocht naar een mogelijke structuur achter de aspecten die volgens de respondenten voedsel gezond maken. Hieruit komen 3 factoren naar voren, te zien in tabel 4.3. De eerste factor kan samengevat worden als 'natuurlijke productie' en bevat aspecten zoals 'voedsel is vooral gezond als het natuurlijk is doordat er bij de productie geen chemische bestrijdingsmiddelen en kunstmest zijn gebruikt', 'voedsel is vooral gezond als het op kleine/niet-industriële schaal geproduceerd is', 'voedsel is vooral gezond als de dieren een vrijer en beter leven hebben gehad' en 'voedsel is vooral gezond als het er niet perfect uit hoeft te zien'. De tweede factor is iets minder duidelijk. Genieten van voedsel en gezelligheid horen erbij, maar ook 'voedsel is vooral gezond als het met de hand geplukt is' en 'voedsel is vooral gezond als het uit mijn eigen streek komt'. Deze factor zou 'lokale omgeving' of 'ambachtelijkheid' gelabeld kunnen worden. 'Veel aandacht van de boer' en 'als voedsel gemaakt is en smaakt zoals vroeger' scoren ook hoog op deze tweede factor. Factor drie is 'voedingswaarden en -patronen' en bevat elementen als 'voedsel is vooral gezond als ik varieer', 'voedsel is vooral gezond als ik niet te veel eet' en 'voedsel is vooral gezond als er zaken als vitamines, mineralen of antistoffen inzitten'. Voor hypothese 6 is dus wel steun gevonden.

3. Wat maakt, volgens light users, specifiek biologisch voedsel gezond?

Hypothese 7

Light users beschouwen biologische voeding als gezonder dan niet-biologische voeding. De gemiddelde score op de stelling 'Biologische voeding is gezonder dan niet-biologische voeding' is 5,02 ($SD=1,4$) op een 7-puntsschaal. In tabel 4.4 is weergegeven hoe de respondenten verdeeld zijn over de antwoordcategorieën. Dit betekent dat deze groep, die bestaat uit users van biologische pro-

ducten, grotendeels wel denkt dat biologisch gezonder is dan gangbaar. De data verlenen dus steun aan hypothese 7.

	Factor		
	1	2	3
Gezond voedsel = natuurlijk (geen chemische bestrijdingsmiddelen/kunstmest bij productie)	0,80		
Gezond voedsel = onbespoten	0,80		
Gezond voedsel = natuurlijk (geen genetisch gemodificeerde organismen)	0,77		
Gezond voedsel = natuurlijk (geen chemische smaak-, geur-, kleurstoffen en conserveermiddelen)	0,77		
Gezond voedsel = op kleine/niet-industriële schaal geproduceerd	0,67		
Gezond voedsel = als de dieren een vrijer en beter leven hebben gehad	0,66		
Gezond voedsel = veel aandacht van de boer voor het voedsel	0,59	0,44	
Gezond voedsel = gemaakt en smaakt zoals vroeger	0,53	0,50	
Gezond voedsel = hoeft er niet perfect uit te zien	0,47		
Gezond voedsel = als ik gezellig met anderen eet		0,80	
Gezond voedsel = als ik geniet van voedsel		0,79	
Gezond voedsel = met de hand geplukt is		0,65	
Gezond voedsel = als het uit mijn eigen streek komt		0,58	
Gezond voedsel = als ik varieer met voedsel			0,80
Gezond voedsel = als ik niet te veel eet			0,69
Gezond voedsel = vers			0,59
Gezond voedsel = zaken als vitamines, mineralen of bijvoorbeeld antistoffen in het voedsel			0,57
Gezond voedsel = zelf veel aandacht besteden aan voedsel (bijvoorbeeld keuze, bereiding, presentatie)			0,44

Tabel 4.4	Biologische voeding is gezonder dan niet-biologische voeding (%)
Helemaal mee oneens	2,7
Mee oneens	1,9
Meer oneens dan eens	6,9
Neutraal	20,0
Meer eens dan oneens	30,2
Mee eens	23,8
Helemaal mee eens	14,4

Hypothese 8

Light users schrijven het gezonde(re) van de biologische variant meer toe aan de afwezigheid van gif dan aan de aanwezigheid van positieve inhoudsstoffen. Respondenten denken meer dat biologische voeding gezonder is dan niet-biologische voeding door het minder aanwezig zijn van gif ($M=5,82$, $SD=1,05$), dan door de aanwezigheid van positieve stoffen ($M=4,41$, $SD=1,45$). Ook voor hypothese 8 is dus steun gevonden.

Dit is in overeenstemming met tabel 4.2, waaruit blijkt dat volgens de respondenten natuurlijkheid van voedsel een belangrijke bijdrage levert aan wat voedsel gezond maakt. Om onderscheid te kunnen maken tussen respondenten die vinden dat een gezondheidsvoordeel van biologisch niet aan deze twee redenen ligt ('helemaal niet mee eens') en mensen die denken dat biologisch niet gezonder is, is de mogelijkheid aan respondenten geboden te antwoorden 'ik geloof niet dat biologische producten gezonder zijn'. In overeenstemming met hypothese 5 heeft slechts een klein deel van de respondenten deze antwoordmogelijkheid gebruikt (5,2% bij afwezigheid gif en 7,1% bij aanwezigheid positieve stoffen, grotendeels dezelfde personen).

Verder is het de mate van sociaal vertrouwen van respondenten gemeten in:

- instanties die erop toezien dat biologische producten daadwerkelijk een biologische herkomst hebben;
- dat het merk biologisch op een product garandeert dat een product daadwerkelijk en biologische herkomst heeft;
- dat diegene die biologische producten verkopen, kunnen garanderen dat de producten inderdaad een biologische herkomst hebben.

De correlatie tussen deze 3 vragen was hoog (Cronbachsalph $\alpha = 0,93$), zodat ze samen als schaal voor sociaal vertrouwen beschouwd kunnen worden.

De gemiddelde score hierop is 4,71 (SD=1,37), wat aangeeft dat het sociaal vertrouwen over de gehele steekproef genomen vrij neutraal is. In tabel 4.5 is te zien hoe de respondenten de 3 vragen beantwoord hebben.

Ik heb vertrouwen in...	instanties	merk	verkopers
Helemaal mee oneens	3,5	2,5	2,9
Mee oneens	5,8	5,4	7,1
Meer oneens dan eens	11,0	11,5	11,0
Neutraal	16,5	16,3	18,3
Meer eens dan oneens	32,1	32,1	30,0
Mee eens	22,1	22,5	21,3
Helemaal mee eens	9,0	9,6	9,4

Hypothese 9

Hoe hoger het vertrouwen van light users dat instanties, het merk biologisch zelf en de verkopers van biologische producten kunnen garanderen dat biologische producten ook daadwerkelijk een biologische herkomst hebben, hoe meer zij ervan overtuigd zijn dat biologische voeding gezonder is dan niet-biologische voeding. Met behulp van lineaire regressie analyse is het verband onderzocht tussen het vertrouwen en de mate waarin mensen denken dat biologische voeding gezonder is dan gangbare voeding. In een significant model ($p < 0,001$) verklaart sociaal vertrouwen ($\beta = 0,34$) 11,0% van de variantie in de antwoorden op deze stelling. Dat betekent dus, gemiddeld genomen, dat hoe hoger het vertrouwen is dat mensen hebben in instanties, het merk biologisch en de verkopers van biologische producten, hoe meer ze ervan overtuigd zijn dat biologische voeding gezonder is dan niet-biologische voeding. Dit ondersteunt hypothese 9.

Hypothese 10

Light users die sporten, schatten meer in dat biologische voeding gezonder is dan gangbare voeding, dan mensen die niet sporten.¹³ Als respondenten worden verdeeld in sporters en niet-sporters verschillen deze twee groepen niet signifi-

¹³ Deze hypothese volgt niet uit het kwalitatieve onderzoek, maar is gebaseerd op verwachtingen van de opdrachtgever.

cant van elkaar in de mate waarin ze denken dat biologische voeding gezonder is dan gangbare voeding ($M=5,05$, $SD=1,34$ en $M=4,92$, $SD=1,49$, respectievelijk). Echter, als we in meer detail kijken blijkt dat er wel een marginaal significant ($p<0,05$) positieve relatie is tussen het aantal uur dat mensen zeggen te sporten en de mate waarin ze denken dat biologisch gezonder is. Een regressieanalyse laat zien dat hoe meer mensen sporten per week, hoe meer ze ervan overtuigd zijn dat biologische voeding gezonder is ($\beta=0,09$), zij het in beperkte mate. Dit geeft enige steun aan hypothese 10.

Hypothese 11

De mate waarin light users denken dat biologische voeding gezonder is dan niet-biologische voeding hangt samen met geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en het percentage biologische boodschappen. Voor hypothese 11 is een regressiemodel geschat waarin de demografische en gedragskenmerken geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en het percentage biologische boodschappen zijn opgenomen als voorspellers van de mate waarin mensen denken dat biologisch gezonder is dan gangbaar. Dit model verklaart 25,8% van de variantie en is als geheel significant ($p<0,001$). Alleen het percentage van de boodschappen dat biologisch is ($\beta=0,47$, $p<0,001$) en geslacht ($\beta=0,24$, $p<0,05$) zijn significante voorspellers van de overtuiging dat biologisch gezonder is, waarbij de eerste het belangrijkste is. Kort gezegd: vrouwen met een hoger aandeel biologisch in de totale boodschappen denken vaker dat biologische voeding gezonder is dan niet-biologische voeding. Voor hypothese 11 is dus gedeeltelijk steun gevonden.

4. Wat maakt, volgens light users, specifieke biologische producten gezond?

Hypothese 12

Light users menen ten aanzien van verse producten meer dat de biologische variant gezonder is dan de gangbare variant, dan bij droge kruidenierswaren.¹⁴ Voor 12 verschillende productcategorieën hebben respondenten aangegeven of ze dachten dat de biologische variant ervan gezonder was dan de gangbare variant. De gemiddelde score voor alle categorieën was vrij hoog (zie tabel 4.6), in overeenstemming met hypothese 7. Het hoogst scoren de meeste verse categorieën: groente, fruit en aardappelen. Voor de droge kruidenierswaren thee en koffie, muesli en pasta en rijst waren de scores relatief laag. Een opvallende la-

¹⁴ De keuze voor de concrete producten is overeengekomen en in overleg met de opdrachtgever van dit onderzoek.

ge plaats neemt overigens de categorie kaas in: de gemiddelde score van 4,61 is significant ($p < 0,05$) lager dan die van melk ($M=4,71$). Als het gemiddelde voor de verse productcategorieën (groente, fruit, aardappelen, vers vlees, vleeswaren, melk en kaas) ($M=5,00$, $SD=1,19$) wordt vergeleken met het gemiddelde voor de droge kruidenierswaren (vruchtensap, babyvoeding, pasta en rijst, muesli, koffie en thee) ($M=4,70$, $SD=1,29$), dan blijkt dat deze significant hoger is ($p < 0,001$). Ook voor hypothese 12 is dus steun gevonden.

Tabel 4.6 Biologische variant van productcategorieën gezonder?		
Productcategorie	M	SD
Groente	5,37	1,29
Fruit	5,29	1,32
Aardappelen	5,09	1,40
Vruchtensap	5,05	1,46
Vers vlees	4,98	1,39
Vleeswaren	4,89	1,41
Melk	4,71	1,47
Babyvoeding	4,67	1,50
Pasta en rijst	4,63	1,52
Kaas	4,61	1,43
Muesli	4,59	1,44
Thee en koffie	4,55	1,55

Hypothese 13

De redenen waarom light users menen dat de biologische variant van een product wel of niet gezonder is dan de gangbare variant variëren tussen verse producten en droge kruidenierswaren. Voor hypothese 13 is gekeken naar de reacties op de (open) vraag wat er, in relatie tot de verschillende productgroepen, volgens de respondenten vooral voor zorgt dat de biologische variant al dan niet als gezonder dan de gangbare variant wordt beschouwd:

- *plantaardige verse producten*

Bij de plantaardige verse producten groenten, aardappelen en fruit geven de respondenten zeer vergelijkbare reacties. Bij deze producten wordt vaak gezegd dat de biologische variant gezonder is vanwege het onbespotene. Alternatieve bewoordingen waren: minder of geen gif, gifstoffen, (chemische/kunstmatige) bestrijdingsmiddelen, chemische stoffen, chemicaliën of kunstmest. Minder vaak maar ook regelmatig worden genoemd betere bo-

demkwaliteit, langzamere groei, meer natuurlijke groei, meer vitamines, geen of minder manipulatie, oudere rassen en buitenlucht.

- *dierlijke verse producten*

Ook bij de dierlijke verse producten vers vlees, vleeswaren, melk en kaas geven de respondenten zeer vergelijkbare reacties. Bij deze producten wordt vaak gezegd dat de biologische variant gezonder is vanwege het betere leven van het dier bij biologisch, dankzij meer vrijheid, zorg, aandacht, natuurlijke voeding, minder stress en langzamer kunnen groeien. Bovendien noemen ze bij deze producten het niet of minder toedienen van hormonen, antibiotica en geneesmiddelen aan de dieren, als verklaring waarom de biologische variant gezonder is. Bij kaas noemen respondenten bovendien de afwezigheid van (kunstmatige) toevoegingen aan de melk en de natuurlijkere bereiding van melk als hetgeen biologische kaas gezonder maakt dan gewone kaas.

- *vruchtensap*

Bij vruchtenstap noemen respondenten vaak de afwezigheid van toegevoegde suikers en kunstmatige geur- kleur- en smaakstoffen in biologisch vruchtensap als hetgeen biologisch vruchtensap gezonder maakt dan gewoon vruchtensap.

- *babyvoeding*

Bij babyvoeding valt op dat veel respondenten met de vraag of en waarom ze de biologische variant als gezonder beoordelen, niet uit de voeten konden vanwege een gebrek aan ervaring met dit product. Verder valt op dat veel respondenten menen dat er in relatie tot babyvoeding al zeer strenge kwaliteitseisen worden gehanteerd en dat daarom de waarschijnlijkheid dat biologische babyvoeding gezonder is, als klein wordt ingeschat. Verder is een behoorlijk aantal respondenten van mening dat borstvoeding de meest gezonde babyvoeding is.

- *muesli*

Bij muesli valt op dat veel respondenten die aangeven dat ze denken dat biologische muesli niet gezonder is dan gewone muesli, dit niet kunnen beargumenteren. Velen geven verder aan geen ervaring te hebben met dit product of het niet te lusten en dat ze daarom de vraag niet kunnen beantwoorden.

- *pasta en rijst*

Ook bij pasta en rijst valt op dat veel respondenten die menen dat de biologische variant niet gezonder is dan de gangbare variant, dit niet goed kunnen beargumenteren. Menigeen blijkt bovendien niet eens te weten van het bestaan van biologische pasta en rijst.

- *thee en koffie*

Ook bij thee en koffie (de laagste gemiddelde score) wordt opvallend vaak 'geen idee' geantwoord bij de motivatie. Ook wordt gezegd dat biologisch in relatie tot dit product alleen voordelen voor specifiek het milieu oplevert en verder wordt gezegd dat deze producten sowieso niet gezond zijn.

De duidelijke verschillen tussen de reacties naar aanleiding van de voorbeelden van verse producten (groenten, fruit, aardappelen, vers vlees, vleeswaren, melk en kaas) en de voorbeelden van droge kruidenierswaren (vruchtensap, babyvoeding, pasta en rijst, muesli, koffie en thee) verlenen steun aan hypothese 13.

Wat ook opvalt is dat veel respondenten moeite hadden met het beantwoorden van de open motivatievragen, te zien aan geïrriteerde uitspraken als 'zie vorige antwoord!!', '??????', en zelfs 'u wordt vervelend'.

Hypothese 14

Light users menen dat het gezondheidsvoordeel van biologisch ten opzichte van gangbaar groter is bij producten die gezond zijn (zoals groenten en fruit) dan bij producten die ongezond zijn (zoals chips en koekjes). Respondenten zijn verder gevraagd te reageren op de stelling dat het gezondheidsvoordeel van biologisch ten opzichte van gangbaar, groter is bij producten die gezond zijn (zoals groenten en fruit) dan bij producten die ongezond zijn (zoals chips en koekjes). Met een gemiddelde van 4,56 (SD=1,70) is de score licht positief; een resultaat dat overeenkomt met het patroon in tabel 4.6 waarin groenten en fruit bovenaan staan. Dit resultaat verleent steun aan hypothese 14.

Uit de reacties van respondenten op de open vraag 'waarom is het gezondheidsvoordeel van biologisch al dan niet groter bij gezonde producten?' komt naar voren dat er respondenten zijn die menen dat ongezonde producten niet gezonder zijn als ze een biologische herkomst hebben, want 'ongezonde producten worden nooit gezond'. Er zijn ook respondenten die menen dat de biologische herkomst, ongezonde producten wel gezonder maakt om dezelfde redenen als waarom ze bijvoorbeeld biologische groenten als gezonder beoordelen dan gewone groenten. Bovendien menen deze respondenten dat in relatie tot ongezonde producten dankzij een biologisch herkomst, meer (gezondheids)winst te boeken is dan bij toch al gezonde producten als groenten en fruit. Verder valt op dat veel respondenten denken dat in ongezonde producten van biologisch herkomst zoals chips en koekjes, minder (ongezonde) vetten zitten en daardoor gezonder zijn dan gewone ongezonde producten zoals chips en koekjes.

Hypothese 15

Light users menen dat het gezondheidsvoordeel van biologisch ten opzichte van gangbaar groter is bij producten die onbewerkt zijn (zoals eieren, groenten en fruit) dan bij producten die bewerkt zijn (zoals pasta, pizza's en kant en klaar maaltijden). Ten slotte zijn de respondenten gevraagd te reageren op de stelling dat het gezondheidsvoordeel van biologisch ten opzichte van gangbaar groter is bij producten die onbewerkt zijn (zoals eieren, groenten en fruit) dan bij producten die bewerkt zijn (zoals pasta, pizza's en kant en klaar maaltijden). Hier was de gemiddelde score 4,64 (SD=1,63). Respondenten denken gemiddeld genomen dus dat het gezondheidsvoordeel van biologisch bij onbewerkte producten groter is dan bij bewerkte producten, ook al is deze mening niet erg sterk. Dit resultaat verleent steun aan hypothese 15.

Overigens is deze gemiddelde score niet significant anders dan bij de stelling over het gezondheidsvoordeel van de biologische variant bij gezonde versus ongezonde producten.

Uit de reacties op de open vraag waarom men denkt dat het gezondheidsvoordeel van biologisch al dan niet groter is bij onbewerkte producten komt naar voren dat er respondenten zijn die menen dat bij het bewerken van producten, ook bij biologisch, allerlei zaken worden toegevoegd aan het product waardoor het gezondheidsvoordeel van biologisch kleiner wordt ingeschat dan bij bewerkte producten. Er zijn echter ook respondenten die menen dat biologisch voedsel altijd gezonder is dan gewoon voedsel, ook in relatie tot bewerkte producten omdat ze er bijvoorbeeld vanuit gaan dat bij biologisch minder wordt toegevoegd in het kader van het bewerken van producten dan bij gangbaar voedsel.

4.5.3 Vergelijking light en heavy users

Op basis van het bedrag dat respondenten maandelijks zeggen te besteden aan biologische boodschappen, is de steekproef onderverdeeld in heavy en light users. Zoals eerder in dit hoofdstuk is toegelicht, is op verzoek van de begeleidingscommissie € 22,56 als grenswaarde gehanteerd omdat in eerder consumentenonderzoek dit bedrag ook als grenswaarde is gehanteerd. Van de 520 respondenten vallen er 231 (=44%) in de categorie light user en 289 (=56%) in de categorie heavy user.

Heavy en light users verdelen de punten significant anders over de determinanten van gezondheid ($p < 0,05$ voor alle determinanten). Heavy users schrijven meer toe aan sporten ($M=29,40$) en gezond eten ($M=29,41$) en minder aan alcohol ($M=15,73$) en roken ($M=25,46$) dan light users ($M=26,09$; $26,10$; $17,45$; $30,35$; respectievelijk). Voor heavy users is gezondheid een belangrijker waarde

in het leven dan voor light users (scores voor gezondheidswaarde: $M=5,30$, $SD=0,95$ vs. $M=4,93$, $SD=0,95$, $p<0,001$) en ze vinden, meer dan light users, het gezondheidsvoordeel het belangrijkste voordeel van biologisch voedsel (scores voor deze stelling: $M=4,99$, $SD=1,47$ vs. $M=4,27$, $SD=1,61$, $p<0,001$).

Heavy users scoren over de gehele linie hoger in hun opvattingen over wat voedsel gezond maakt, zoals weergegeven in tabel 4.7. Heavy users vinden in significant sterkere mate dan light users dat voedsel gezond is als het natuurlijk is, onbespoten is, als het er niet perfect hoeft uit te zien, als het op kleine schaal geproduceerd is, als het uit hun eigen streek komt, als het met de hand geplukt is, als het gemaakt is en smaakt zoals vroeger, als zij zelf en de boer veel aandacht aan het voedsel besteden en als dieren een beter leven hebben gehad. De volgorde van de mate waarin de verschillende onderdelen voedsel gezond maken is wel ongeveer hetzelfde (vergelijk ook met tabel 4.2).

Heavy users zijn er meer van overtuigd dan light users dat biologische voeding gezonder is dan niet-biologische voeding. Het gemiddelde antwoord op deze stelling is 4,64 ($SD=1,31$) voor light users en 5,33 ($SD=1,36$) voor heavy users, en dat verschil is sterk significant ($p<0,001$). Dat geldt niet voor de redenen waarom ze denken dat dit zo is. Er zijn geen verschillen gevonden tussen de scores van light en heavy users op de stellingen over het minder aanwezig zijn van gif en de aanwezigheid van positieve stoffen in biologische voeding. Het sociale vertrouwen in biologisch van heavy users is hoger ($M=4,87$, $SD=1,37$) dan van light users ($M=4,51$, $SD=1,35$) ($p<0,001$).

Tabel 4.7 **Vergelijking opvattingen light en heavy users over wat voedsel vooral gezond maakt**

	Light users		Heavy users	
	M	SD	M	SD
Gezond voedsel = als ik varieer met voedsel	5,96	1,04	6,01	1,08
Gezond voedsel = als ik niet te veel eet	5,44	1,19	5,53	1,20
Gezond voedsel = vers	5,38	1,34	5,56	1,32
Gezond voedsel = zaken als vitamines, mineralen of bijvoorbeeld antistoffen in het voedsel	5,33	1,16	5,44	1,31
*Gezond voedsel = natuurlijk (geen chemische smaak-, geur-, kleurstoffen en conserveermiddelen)	5,09	1,38	5,72	1,26
*Gezond voedsel = natuurlijk (geen chemische bestrijdingsmiddelen/kunstmest bij productie)	4,91	1,50	5,57	1,44
*Gezond voedsel = onbespoten	4,90	1,46	5,51	1,28
*Gezond voedsel = zelf veel aandacht besteden aan het voedsel (bijvoorbeeld keuze, bereiding, presentatie)	4,70	1,55	5,04	1,51
*Gezond voedsel = natuurlijk (geen genetisch gemodificeerde organismen)	4,65	1,55	5,17	1,66
*Gezond voedsel = als de dieren een vrijer en beter leven hebben gehad	4,60	1,63	5,27	1,47
*Gezond voedsel = hoeft er niet perfect uit te zien	4,27	1,52	4,81	1,49
Gezond voedsel = als ik geniet van voedsel	3,81	1,68	4,06	1,54
*Gezond voedsel = op kleine/niet-industriële schaal geproduceerd	3,76	1,69	4,29	1,71
*Gezond voedsel = veel aandacht van de boer voor het voedsel	3,62	1,61	4,20	1,60
*Gezond voedsel = gemaakt en smaakt zoals vroeger	3,62	1,60	4,01	1,68
Gezond voedsel = als ik gezellig met anderen eet	3,32	1,61	3,39	1,51
*Gezond voedsel = als het uit mijn eigen streek komt	3,15	1,63	3,58	1,67
*Gezond voedsel = als het met de hand geplukt is	2,73	1,47	3,03	1,49

* Verschil is significant ($p < 0,05$).

Tabel 4.8 **Vergelijking opvattingen light en heavy users over het al dan niet gezonder zijn van de biologische variant van specifieke productcategorieën**

Productcategorie	Light users		Heavy users	
	M	SD	M	SD
Groente a)	4,98	1,32	5,68	1,18
Fruit a)	4,85	1,33	5,63	1,20
Aardappelen a)	4,61	1,39	5,47	1,29
Vruchtensap a)	4,56	1,42	5,45	1,37
Vers vlees a)	4,53	1,41	5,35	1,27
Vleeswaren a)	4,45	1,41	5,24	1,32
Babyvoeding a)	4,27	1,36	4,99	1,53
Melk a)	4,21	1,39	5,11	1,41
Pasta en rijst a)	4,17	1,45	4,99	1,48
Kaas a)	4,16	1,28	4,97	1,45
Muesli a)	4,13	1,38	4,95	1,39
Thee en koffie a)	4,03	1,50	4,96	1,47

a) Verschil is significant ($p < 0,001$).

In tabel 4.8 zijn de verschillen tussen de 2 groepen users te zien wat betreft hun oordeel over de mate waarin de biologische variant van verschillende productcategorieën gezonder is. Heavy users denken van alle productcategorieën die in het onderzoek zijn opgenomen in sterkere mate dan light users dat de biologische variant gezonder is. De volgorde waarin ze dat denken komt wel ongeveer overeen (vergelijk ook met tabel 4.6).

Er is geen verschil tussen de wijze waarop heavy en light users denken over het gezondheidsvoordeel van de biologische variant van gezonde versus ongezonde producten ($M=4,59$, $SD=1,81$ vs. $4,52$, $SD=1,56$, ns). Wel zijn heavy users er meer dan light users van overtuigd dat het gezondheidsvoordeel van de biologische variant van onbewerkte producten groter is dan van bewerkte producten ($M=4,78$, $SD=1,75$ vs $M=4,46$, $SD=1,46$, $p < 0,05$).

4.6 Conclusies

Naar aanleiding van het vragenlijstonderzoek onder 520 light users worden de volgende conclusies getrokken:

- Het belang van genieten van eten en gezellig met elkaar eten blijkt, voor het gezonde van voedsel, minder groot dan gedacht.
- Bij datgene wat volgens respondenten voedsel gezond maakt zijn drie groepen variabelen te onderscheiden. De eerste groep variabelen betreft 'natuurlijke productie' en omvat wat de respondenten van het kwalitatieve onderzoek naar voren hebben gebracht als hetgeen biologisch voedsel gezond maakt. De tweede groep betreft een scala aan aspecten van ambachtelijk tot lokale productie tot gezellig. De derde groep betreft 'voedingswaarden en patronen' en omvat wat de respondenten van het kwalitatieve onderzoek naar voren hebben gebracht als hetgeen voedsel in het algemeen gezond maakt.
- Er zijn vooral overeenkomsten gevonden tussen de opvattingen van light en heavy users over het gezonde van biologisch. Light en heavy users zijn het bijvoorbeeld veelal met elkaar eens over wat biologisch voedsel gezond maakt. Heavy users zijn meer overtuigd van het gezondheidsvoordeel van biologisch dan light users, zowel in het algemeen als op het niveau van producten en ze beschouwen het gezondheidsvoordeel van biologisch ook meer dan light users, als het belangrijkste voordeel van biologisch. Heavy users lijken daarmee, meer dan light users, biologisch al als gezond te beleven.

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk presenteren we allereerst in paragraaf 5.2., als antwoorden op de centrale onderzoeksvragen, de conclusies van dit onderzoek. Paragraaf 5.3 gaat in op de aanbevelingen. Tot slot is in paragraaf 5.4 de discussie opgenomen over onder meer het positioneren van biologisch op gezondheid.

5.2 Conclusies

De centrale onderzoeksvragen waren de volgende:

1. Hoe kijken light users aan tegen gezondheid?
 2. Wat maakt, volgens light users, voedsel in het algemeen gezond?
 3. Wat maakt, volgens light users, specifiek biologisch voedsel gezond?
 4. Wat maakt, volgens light users, specifieke biologische producten gezond?
- Gezondheid en gezond eten zijn belangrijke issues voor light users
Gezondheid wordt als een relatief belangrijke waarde in het leven beschouwd. Bijna twee derde beschouwt het gezonde van biologisch ook als het belangrijkste voordeel van biologisch. Light users schatten overigens in dat gezonder eten evenveel bijdraagt aan gezondheid als meer sporten, of in de ruimere zin bewegen en minder of niet roken.
 - Volgens light users maakt niet te veel en gevarieerd eten, voedsel in het algemeen gezond
Ook versheid, de aanwezigheid van vitaminen, mineralen en antistoffen en natuurlijkheid (zowel in de vorm van de afwezigheid van chemische smaak-, geur-, kleurstoffen en conserveermiddelen als in de vorm van het niet gebruiken van chemische bestrijdingsmiddelen of kunstmest bij de productie) maken voedsel in het algemeen gezond. Opvallend is dat, volgens light users, zeker niet alleen wat wel en niet in voedsel zit, voedsel gezond maakt. Er zijn ook andere typen associaties die ertoe doen.
 - Vooral het minder aanwezig zijn van gif maakt, volgens light users, biologisch voedsel gezond
Twee derde van de light users denkt dat biologische voeding gezonder is dan gangbare voeding. Light users zijn er meer van overtuigd dat biologi-

sche voeding gezonder is door het minder aanwezig zijn van gif, dan door de aanwezigheid van positieve stoffen in het voedsel. Op het niveau van producten gebruiken light users verschillende woorden naar aanleiding van de vraag wat er volgens hen voor zorgt dat de biologische variant gezonder is. Bij plantaardige producten (aardappelen, groenten, fruit) heeft men het vooral over het onbespotene, het gebruik van minder of geen bestrijdingsmiddelen, chemische stoffen of kunstmest, de betere bodemkwaliteit, de langzamere en meer natuurlijke groei, de aanwezigheid van meer vitamines, geen of minder manipulatie, oudere rassen en meer buitenlucht.

Bij dierlijke producten (vers vlees, vleeswaren, kaas en melk) heeft men het vooral over het betere leven van het dier dankzij meer vrijheid, zorg en aandacht, de natuurlijke voeding, minder stress bij de dieren, dat de dieren langzamer kunnen groeien en vanwege het niet of minder toedienen van hormonen, antibiotica en geneesmiddelen aan de dieren.

- Associaties bij het gezonde van biologisch variëren met geslacht, biologisch koopgedrag, sporten en vertrouwen

Vrouwen met een hoger aandeel biologisch in de totale boodschappen denken vaker dat biologische voeding gezonder is dan niet-biologische voeding. Hoe meer light users sporten, hoe meer ze ervan overtuigd zijn dat biologisch voedsel gezonder is. Bovendien blijkt dat hoe meer vertrouwen light users hebben dat toezichthoudende instanties, het merk biologisch en diegene die biologische producten verkopen, (kunnen) garanderen dat producten daadwerkelijk een biologische herkomst hebben, hoe meer men ervan overtuigd is dat biologisch voedsel gezonder is dan gangbaar voedsel. Het niveau van vertrouwen is overigens vrij neutraal.

- Associaties van light users bij het gezondheidsvoordeel van biologisch, variëren tussen producten

Light users denken dat het gezondheidsvoordeel van biologisch groter is bij onbewerkte producten dan bij bewerkte producten omdat ze bijvoorbeeld verwachten dat bij het bewerken van producten, ook bij biologisch, allerlei zaken die ongezond zijn, worden toegevoegd aan het product. Verder denken ze dat het gezondheidsvoordeel van biologisch groter is bij gezonde producten dan bij ongezonde producten omdat ze bijvoorbeeld inschatten dat ongezonde producten toch nooit gezond worden. Ten slotte is het gezondheidsvoordeel van biologisch volgens hen groter bij verse producten dan bij droge kruidenierswaren omdat ze veel moeite hebben te bedenken waarom biologische droge kruidenierswaren gezonder zouden zijn dan gangbare kruidenierswaren.

- Er zijn vooral overeenkomsten gevonden tussen associaties van light en heavy users bij het gezonde van biologisch
Light en heavy users (de laatste groep besteedt meer dan € 22,56 per maand aan biologische producten) zijn het veelal met elkaar eens over wat biologisch voedsel gezond maakt. Zowel light als heavy users zijn het er verder over eens dat het gezondheidsvoordeel van biologisch groter is bij verse, onbewerkte en gezonde producten dan bij droge kruidenierswaren, bewerkte en ongezonde producten. Verder menen heavy users net zoals light users, dat vooral gevarieerd eten, niet te veel eten, vers eten en vitaminen, mineralen en bijvoorbeeld antistoffen, voedsel gezond maken. Heavy users onderscheiden zich hooguit van light users doordat ze al meer overtuigd zijn van het gezondheidsvoordeel van biologisch. Bovendien beschouwen heavy users het gezonde van biologisch, nog meer dan light users, als het belangrijkste voordeel van biologisch. Het lijkt daarmee in relatie tot heavy users, minder noodzakelijk om de beleving van biologisch voedsel als gezond, te versterken. Omdat light en heavy users zeer vergelijkbare associaties hebben ten aanzien van wat biologisch voedsel gezond maakt, lijkt het verder onwaarschijnlijk dat heavy users zich niet of minder aangesproken zullen voelen door communicatie over het gezonde van biologisch die aansluit bij de associaties van light users bij wat biologisch gezond maakt. Naar verwachting zullen dus zowel heavy als light users van biologisch zich aangesproken voelen door communicatie die zich hierop baseert en lijkt het risico dat heavy users deze communicatie als afstotend zullen ervaren, nihil.

5.3 Aanbevelingen

Twee derde van de light users denkt al dat biologisch voedsel gezonder is dan niet-biologische voeding en door bijna twee derde van de light users wordt het gezondheidsvoordeel al gezien als het belangrijkste voordeel van biologisch. Om bij light users de beleving van biologisch voedsel als gezond verder te versterken (zonder te claimen dat biologisch voedsel gezonder *is* dan gangbaar voedsel zo lang wetenschappelijke bewijzen daarvoor ontbreken), wordt het volgende aanbevolen:

1. Sluit aan bij de overtuiging van light users dat biologische voeding in het algemeen vooral gezonder is dan niet-biologische voeding door het minder aanwezig zijn van gif.
2. Sluit aan bij de woorden die light users gebruiken om toe te lichten wat er op het niveau van producten voor zorgt dat de biologische variant gezon-

der is. Bij plantaardige producten heeft men het vooral over het onbespotene, het gebruik van geen of minder bestrijdingsmiddelen, chemische stoffen of kunstmest, de betere bodemkwaliteit, de langzamere en meer natuurlijke groei, de aanwezigheid van meer vitamines, geen of minder manipulatie, meer buitenlucht. Bij dierlijke producten heeft men het vooral over het betere leven van het dier dankzij meer vrijheid, zorg en aandacht, de natuurlijke voeding, minder stress, langzamer kunnen groeien en het niet of minder toedienen van hormonen, antibiotica en geneesmiddelen aan de dieren.

3. Breng beter onder de aandacht waarom de biologische variant van droge kruidenierswaren, bewerkte en ongezonde producten gezonder is dan de gewone variant van deze producten.
4. Het is verder te overwegen om niet (alleen) aan te sluiten bij wat volgens light users specifiek biologisch voedsel gezond maakt, maar (ook) bij wat volgens hen voedsel in het algemeen gezond maakt:
 - niet te veel eten;
 - gevarieerd eten;
 - versheid van voedsel;
 - vitamines, mineralen en anti-stoffen.
5. Besteed ook aandacht aan de boodschap dat light users erop kunnen vertrouwen dat instanties, het merk biologisch en diegene die biologische producten verkopen, (kunnen) garanderen dat biologische producten daadwerkelijk een biologische herkomst hebben.
6. Aangezien volgens light users vooral het minder aanwezig zijn van gif, biologisch voedsel vooral gezond maakt, kan innovatie en onderzoek van de biologische sector zich het beste vooral richten op het van negatieve inhoudstoffen of residuen vrijmaken van biologische producten, leidend tot een natuurlijk, schoon en zuiver biologisch product. Onderzoek en innovatie gericht op het sterker onderbouwen van de aanwezigheid van 'positieve inhoudstoffen' (CLA's, anti-oxidanten, enzovoort) ligt, gezien de huidige associaties van light users, minder voor de hand.

5.4 Discussie

In de vorm van literatuurstudie, drie groepsinterviews met in totaal 23 light users en een onlinevragenlijst die door 520 light users is ingevuld, is in het kader van dit project onderzocht waar het gezonde van biologisch voedsel precies aan wordt toegeschreven door light users, mensen die af en toe een biologisch

product kopen. In overeenstemming met het literatuuronderzoek komen de 23 light users waarmee in het kader van het kwalitatieve onderzoek is gesproken, naar voren als mensen die veel belang hechten aan en zich verantwoordelijk voelen voor hun gezondheid al is volgens hen op het gebied van gezondheid niet alles door het eigen gedrag te beïnvloeden. Ook overeenkomstig het literatuuronderzoek komen de 23 light users uit het kwalitatieve onderzoek naar voren als mensen die geneigd zijn om preventieve gezondheidsacties te ondernemen doordat ze aangeven dingen te doen en laten omwille van hun gezondheid. Ook de resultaten van het kwalitatieve en het kwantitatieve onderzoek vertonen veel overeenkomsten; op één hypothese na is voor alle hypothesen (minstens redelijke) steun gevonden. Het feit dat de bevindingen steeds bevestigd worden, versterkt de betrouwbaarheid van deze onderzoeksresultaten.

In dit onderzoek is ervoor gekozen om die bevindingen van het kwalitatieve onderzoek naar hypothesen te vertalen die vielen binnen de doelstelling van het onderzoek en die relatief breed gedragen werden onder de deelnemers van het kwalitatief onderzoek. Hiermee is een aantal kwalitatieve bevindingen (n=23) niet terechtgekomen in de conclusies en aanbevelingen van dit rapport. Een aantal van deze kwalitatieve inzichten verdient het volgens ons nader te worden bestudeerd in vervolgonderzoek. Veel respondenten van het kwalitatieve onderzoek associëren bijvoorbeeld gezondheid vooral met sporten of in de ruimere zin bewegen. Mogelijk komen via deze respondenten illustraties naar voren van een bepaalde wijze waarop mensen betekenis kunnen verlenen aan gezondheid. De zogenaamde Health Related Motive Orientation (HRMO), de motivatie om bezig te zijn met en te werken aan gezondheid, die we in deze respondenten menen te herkennen, is die van de zogenaamde Energetic Experimenters. Deze groep wordt door Geeroms et al. (2008) omschreven als mensen die gezondheid vooral zien in termen van vitaliteit en energie. De helft van de mensen binnen deze groep associeert gezondheid met 'het leven van een actief leven' en met het 'het lichaam in een goede conditie houden' en 42% van hen zou het (heel) erg vinden als ze door gezondheidsproblemen niet meer zouden kunnen sporten.

Overigens waren de meeste respondenten van het kwalitatieve onderzoek het er met elkaar over eens dat sporten wel 'leuk moet blijven', anders zou sport wel eens juist slecht voor de gezondheid kunnen zijn! Het risico van te fanatiek bezig zijn werd door de respondenten van het kwalitatieve onderzoek ook gezien in relatie tot te veel bezig zijn met gezond eten of in het bijzonder met biologisch eten.

Veel respondenten blijken verder te denken dat zo lang zij zich goed voelen, het met hun gezondheid ook wel goed zal zitten. Deze respondenten vertrouwen

bij het beoordelen van (de eigen of andermans) gezondheid minder op de afwezigheid van ziekten, want 'ziek word je toch wel'. Deze houding ten aanzien van gezondheid en ziekte is het LEI eerder tegengekomen en wel in het kader van kwalitatief onderzoek (n=31) onder Antilliaanse en Surinaamse vrouwen (Wijk-Jansen et al., 2009). In de vorm van zes groepsinterviews is met deze vrouwen gesproken over gezonder eten, meer bewegen en overgewicht. Ook deze vrouwen menen dat zo lang ze zich goed voelen, het met hun gezondheid ook wel goed zal zitten.

Andere respondenten van het kwalitatieve onderzoek rond het gezonde van biologisch hebben overigens, vaak ingegeven door eigen ervaringen met ziekte of bij de partner, associaties bij gezondheid die illustreren dat en hoe ze hun leven op meerdere terreinen, bewust inrichten met het oog op een gezonde levensstijl. Zij praten meer over gezondheid op de langere termijn in plaats van dat ze het (goede, gezonde) gevoel in het hier en nu als maatstaf voor gezondheid nemen en nastreven als het voornaamste gewenste effect van gezond bezig zijn. Kwantitatief onderzoek zou kunnen uitwijzen welke attitudes ten aanzien van gezondheid en ziekte, in welke mate voorkomen in Nederland.

Ten slotte viel ons naar aanleiding van het kwalitatieve onderzoek op dat er tussen de associaties bij wat voedsel in het algemeen en bij wat biologisch voedsel gezond maakt, nog al wat verschillen zijn aan te wijzen. De collages over wat voedsel in het algemeen gezond maakt bevatten bijvoorbeeld meer illustraties en de voor deze collages geselecteerde illustraties worden verder gekenmerkt door een grotere diversiteit. Wat verder opvalt is dat voor deze collages veel illustraties gekozen zijn waarop vrolijke en vitale dan wel sportieve mensen (vaak met kinderen) te zien zijn, vaak tegen een natuurlijke achtergrond. Ook zijn er aardig wat illustraties gekozen waarop water of zee te zien is. In twee van de drie sessies is gekozen voor de kleur groen als achtergrond van de collage vanwege de natuurlijke uitstraling van deze kleur. In de collages die zijn gemaakt over wat biologisch voedsel gezond maakt, valt op dat vaak voor illustraties is gekozen waarop koeien of andere dieren tegen een natuurlijke achtergrond te zien zijn. Net zoals bij de collages over wat voedsel gezond maakt, is vaak gekozen voor illustraties waarop water of de zee te zien is. Verder is vaak gekozen voor beelden die verwijzen naar 'natuur', 'landelijkheid', 'natuurlijkheid' en 'rust'. De respondenten van het kwalitatieve onderzoek verwachtten verder dat gezond eten in het algemeen kan zorgen voor een breed scala aan verschillende positieve effecten; van er mooier uitzien, je beter voelen, meer energie hebben tot beter slapen. Van het gezonde van specifiek biologisch voedsel wordt eigenlijk alleen/vooral verwacht dat je minder snel ziek wordt en langer leeft en minder dat je je er bijvoorbeeld beter door gaat voelen. Ten slot-

te maken, volgens de respondenten van het kwalitatieve onderzoek, vitaminen/mineralen/anti-stoffen, versheid, gevarieerd eten, niet te veel eten, genieten van eten, versheid en gezellig met elkaar eten, voedsel in het algemeen gezond. Deze associaties zijn echter niet genoemd als wat biologisch voedsel gezond maakt. Het lijkt erop dat biologisch bij de respondenten van het kwalitatieve onderzoek nog altijd veel meer associaties oproept die direct samenhangen met de kenmerken van biologisch produceren dan met de toevoegde waarde voor de mens van biologisch consumeren.

Tot besluit van dit rapport zouden we nog de volgende 'food for thought' aan de lezer willen meegeven. Uit dit en ander onderzoek blijkt dat consumenten niet altijd doen wat ze belangrijk vinden. Consumenten vinden gezondheid belangrijk, maar andere waarden zijn óók belangrijk en concurreren. Vooral waarden die op korte termijn voordeel opleveren zoals gemak, smaak en prijs winnen vaak. Consumenten kopen verder vaak uit gewoonte en ze hebben een lage betrokkenheid bij voedsel. Het zou wel eens noodzakelijk kunnen zijn om, naast het versterken van de beleving van biologisch als gezond (door aan te sluiten bij de associaties bij het gezonde van biologisch), light users te *verleiden*, door (ook) aan te sluiten bij waarden die light users op de korte termijn vaak belangrijker vinden dan gezond. Dit zou kunnen gebeuren in de vorm van (de ontwikkeling van en communicatie over) biologische producten die lekker en gezond zijn of biologische producten die gemakkelijk en gezond zijn.

Literatuur

Ammerlaan, 'Biologisch oerbrood', *Verkoopbrochure oerbrood*, 2008.

Bartels en Van den Berg, *Perceptie van groente en fruit en de meerwaarde van inhoudsstoffen: Een studie onder non, light en heavy users van biologisch*. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2008.

Beekman, V. et al., *In gesprek over voedselkwaliteit. Het ministerie van LNV midden in de samenleving*. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2007.

Boer, J. de, C.T. Hoogland en J.J. Boersma, 'Towards more sustainable food choices: value priorities and motivational orientations.' In: *Food Quality and Preference*, april 2007.

Costa, A.I.A., D. Schoolmeester, M. Dekker en W.M.F. Jongen, 'Exploring the use of consumer collages in product design.' In: *Trends in Food Science & Technology* 14 (2003), pp. 17-31.

Delpuech, F., B. Maire en E. Monnier, *Globesity, a planet out of control?* 2009.

Grankvist, G. en A. Biel, 'The importance of beliefs and purchase criteria in the choice of eco-labeled food products.' In: *Journal of Environmental Psychology* 21(2001), pp. 405-410.

Geeroms, N., W. Verbeke en P. van Kenhove, 'Health advertising to promote fruit and vegetable intake: Application of health-related motive segmentation.' In: *Food Quality and Preference* 19 (2008), pp. 481-497.

Hanning, C. en G.C.J. Smink, *SWOKA Voedingsmonitor Meting*. Leiden, juni 1999.

Homer, P.M. en L.R. Kahle, 'A structural equation test of the value-attitude-behaviour hierarchy.' In: *Journal of Personality and Social Psychology* 54 (1988), pp. 638-646.

Kruys, I.H.C. van de, *Profiel van consumenten van biologisch varkensvlees*. Afstudeeropdracht. Wageningen, juni 2001.

Magnusson, M. K., A. Arvola, U.K. Koivisto Hursti, L. Åberg en P.O. Sjöden, 'Attitudes towards organic foods among Swedish consumers.' In: *British Food Journal* 103 (2001), pp. 209-226.

Magnusson, M.K., A. Arvola, U.K. Koivisto Hursti, L. Åberg, en P.O. Sjöden, 'Choice of organic foods is related to perceived consequences for human health and to environmentally friendly behaviour.' In: *Appetite* 40 (2003), pp. 109-117.

Ritson, C. en E. Oughton, 'Food Consumers and organic agriculture'. In: Frewer, L. en H. Van Trijp, *Understanding consumers of food products*. Woodhead Publishing Limited. Wageningen, 2007.

RIVM, *Ons eten gemeten. Gezonde voeding en veilig voedsel in Nederland*. Bohn, Stafleu Van Loghum. Houten, 2004.

Schifferstein, H.N.J. en P.A.M. Oude Ophuis, 'Health related determinants of organic food consumption in the Netherlands.' In: *Food Quality and Preference* 9 (1998) 3, pp. 119-133.

Sijtsema, S., *Your health!?! Transforming health perception into food product characteristics in consumer oriented product design*. Proefschrift. Wageningen, 2003.

Sijtsema, S., A. Linnemann, G. Backus, W. Jongen, T. van Gaasbeek en H. Dagevos, 'Exploration of projective techniques to unravel health perception.' In: *British Food Journal* 109 (2007) 6, pp. 443-456.

Sijtsema, S., S. van der Kroon, E. van Wijk-Jansen, M. van Dijk, G. Tacken en B. de Vos. *De kloof tussen hobbydierhouders en overheid; Over passie voor dieren en perceptie van wet- en regelgeving die voor landbouwhuisdieren gelden*. Rapport 7.05.06; ISBN 90-8615-023-x. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2005.

Torjusen, H., G. Lieblein, M. Wandel en C.A. Francis, 'Food system orientation and quality perception among consumers and producers of organic food in Hedmark County, Norway.' In: *Food Quality and Preference* (2001) pp. 207-216.

Torjusen, H., A. Nyberg en M. Wandel, *Økologisk produsert mat: Forbrukernes vurderinger og bruksmønstre (Organic food: Consumers' perceptions and dietary choices)*. SIFO Report 5. Lysaker, Norway, Statens institutt for forbruksforskning, 1999.

Tregear, A., J.B. Dent en M.J. McGregor, 'The demand for organically grown produce'. In: *British Food Journal* 96 (1994), pp. 21-25.

Vaidya, R. en M. Mogelonsky, 'The priorities of health and wellness shoppers around the globe', In: Frewer, L. en H. van Trijp, *Understanding consumers of food products*. Woodhead Publishing Limited, Wageningen, 2007.

Wandel, M. en A. Bugge, 'Environmental concern in consumer evaluation of food quality.' In: *Food Quality and Preference* 8 (1997), pp. 19-26.

Wijk-Jansen, E.E.C. van, L. Jager en S.M.A. van der Kroon-Horpestad, *Leven om te eten. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen over gezonder eten, meer bewegen en overgewicht*. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2009.

Zanoli, R. en S. Naspetti, 'Consumer motivations in the purchase of organic food'. In: *British Food Journal* 104 (2002) 8, pp. 643-653.

Bijlage 1

Draaiboek kwalitatief onderzoek

Tijd	Titel	Doel	Technieken die we hiertoe inzetten	Vragen van de sessie-leidster	Doorvragen	Materiaal
17.30 - 18.00	Welkom	Welkom heten	Respondenten komen binnen, krijgen wat drinken en iets lekkers			
18.00 - 18.15	Kennis-making	Respondenten kennen elkaar en voelen zich op hun gemak. Introductie van de avond	Voorstelronde. Positionering mbv stellingen	Positioneer je zelf op het continuüm eens-onteens voor de volgende stelling 'Ik ben gezond bezig!'	<ul style="list-style-type: none">- Waarom positioneer je jezelf daar?- Waarom vind je jezelf gezond bezig?- Waarom vind je jezelf niet gezond bezig?	Flipover met daarop de stelling 'Ik ben gezond bezig!'
18.15 - 18.35	Gezond algemeen	Achterhalen wat voor associaties mensen hebben bij (de eigen) gezondheid	Associëren op associatiekaarten (van Twynstra Gudde)	Welke kaart illustreert het beste waar u vooraf/als eerste aan denkt als u aan uw gezondheid denkt?	<ul style="list-style-type: none">- Waarom?- Wat betekent deze kaart voor u?- Hoe is dat gerelateerd aan gezondheid?- Welke associaties	Associatie kaarten

Tijd	Titel	Doel	Technieken die we hiertoe inzetten	Vragen van de sessie-leidster	Doorvragen	Materiaal
18.35 - 18.40	Gezond al-gemeen (2)	Achterhalen wat voor associaties mensen hebben bij (de eigen) gezondheid	Directe vragen	<p>Hebben jullie het idee dat jullie veel doen of laten voor jullie gezondheid?</p> <p>Hebben jullie het idee dat jullie veel invloed hebben op jullie gezondheid?</p>	heeft u verder bij gezondheid?	
18.40	Broodje eten			Jullie mogen even een broodje pakken		Broodjes
18.45 - 19.30	Beelden gezond voedsel en gezond biologisch	<p>Achterhalen: Wat zijn beelden bij de gezondheid van voedsel?</p> <p>En Wat zijn beelden bij het gezonde van biologisch voedsel?</p>	<p>Collage techniek</p> <p>De groep wordt gesplitst in tweeën. De ene groep gaat bezig met de gezondheid van voedsel en de andere subgroep met de beelden bij het gezonde van biologisch voedsel</p> <p>De respondenten krijgen</p>	<p>Kies uit de tijdschriften de plaatjes die representatief zijn voor de emoties, ervaringen en gevoelens bij de gezondheid van (biologisch) voedsel</p>		<p>Tijdschriften, scharen, lijm, een groot vel om alles op te plakken</p>

Tijd	Titel	Doel	Technieken die we hiertoe inzetten	Vragen van de sessie-leidster	Doorvragen	Materiaal
19.30 - 20.30	Presentatie en bespreking beelden	Dieper inzicht krijgen in: Wat zijn beelden bij de gezondheid van voedsel? Wat zijn beelden bij het gezonde van biologisch voedsel? En hoe verhouden deze beelden zich tot elkaar? Welke verschillen en overeenkomsten zien we?	per subgroep samen een aantal tijdschriften, scharen, lijm en een papier Focus group techniek	Presenteer aan de andere groep wat jullie hebben gemaakt.	<ul style="list-style-type: none"> - Kunnen jullie de keuze voor de verschillende plaatjes toelichten? - Waarom past dit plaatje goed bij dit gevoel/ervaring? - Is dit plaatje de beste manier om dit gevoel weer te geven? - Zijn alle gevoelens en ervaringen weergegeven in de collage? - Wat vinden de subgroepen van elkaars collages? - Wat missen jullie in 	
				Beschouwen jullie biolo-		

Tijd	Titel	Doel	Technieken die we hiertoe inzetten	Vragen van de sessie-leidster	Doorvragen	Materiaal
20.30 - 21.15	Producten	Achterhalen: Wat zijn beelden bij het gezonde van specifieke biologische producten?	Productvergelijkingen	We gaan winkelijke spelen. Jullie zien een flink aantal verschillende producten en telkens zowel de gangbare als de biologische variant ervan. Ten aanzien van welke producten heb je nou vooral het idee dat de bio-	<p>de andere collage?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat vinden jullie goed passen? - Wat is nu specifiek voor biologisch gezond? - hoe werkt die gezondheidsplus voor jullie? - Wat levert die biologische gezondheidsplus volgens jullie op? 	Producten: gangbaar en biologisch

Tijd	Titel	Doel	Technieken die we hiertoe inzetten	Vragen van de sessie-leidster	Doorvragen	Materiaal
21.15 - 21.30	Afsluiting	Afsluiten en kort evalueren	Directe vragen	logische variant gezonder is dan de gangbare variant? Waarom? Voor welke producten heb je dat gevoel minder? Waarom, waar ligt dat aan? Voor welke producten heb je dat gevoel niet, dat het niet uitmaakt voor je gezondheid of je nou wel of niet de biologische variant ervan kiest? Voor welke producten heb je het gevoel dat de gangbare variant gezonder is dan de biologische? Waarom?	Wat viel op?	

Bijlage 2

Enquête

LEI-Wageningen UR - Biologische producten (573)

V000

Koopt u wel eens biologische producten?

- Ja
 Nee

V001

Inleiding

Deze vragenlijst bestaat voor het grootste gedeelte uit stellingen waarbij u telkens kunt aangeven in hoeverre u het eens bent met de stellingen. De stellingen zijn vaak zo letterlijk mogelijk gebaseerd op uitspraken van consumenten die net als u af en toe kiezen voor biologisch. We vragen u zo eerlijk mogelijk uw mening te geven. Het gaat ons hierbij bovendien telkens om uw inschatting en niet om wat u denkt wat waar of wetenschappelijk bewezen is.

De eerste vraag gaat over wat volgens u vooral bijdraagt aan gezondheid.

V002

Wat draagt volgens u vooral bij aan gezondheid?

U mag 100 punten verdelen over de volgende vier antwoordmogelijkheden op basis van wat volgens u meer of minder bijdraagt aan gezondheid.

Meer sporten of in de ruimere zin bewegen	0	<input type="text"/>
Minder of geen alcohol gebruiken	0	<input type="text"/>
Gezonder eten	0	<input type="text"/>
Minder of niet roken	0	<input type="text"/>
Totaal:	0	

V004

De volgende stellingen gaan over wat voedsel vooral gezond maakt volgens u.

Kunt u aangeven in welke mate u het eens of oneens bent met de onderstaande stellingen.

	Mee oneens			Mee eens			
	1	2	3	4	5	6	7
Voedsel is volgens mij vooral gezond als het op kleine/ niet-industriële schaal is geproduceerd	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Voedsel is volgens mij vooral gezond als er veel aandacht van de boer in het voedsel zit										
Voedsel is volgens mij vooral gezond als ik zelf veel aandacht besteed aan het voedsel (bijvoorbeeld bij de keuze, de bereiding, de presentatie en het eten ervan)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als er zaken als vitamines, mineralen of bijvoorbeeld antistoffen in het voedsel zitten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als het vers is	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als ik varieer met voedsel	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als ik niet te veel eet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als ik gezellig met anderen eet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als ik geniet van voedsel	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als het natuurlijk is doordat er bij de productie geen chemische bestrijdingsmiddelen en kunstmest zijn gebruikt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

V005

Kunt u aangeven in welke mate u het eens of oneens bent met de onderstaande stellingen.

	Mee oneens				Mee eens		
	1	2	3	4	5	6	7
Voedsel is volgens mij vooral gezond als het natuurlijk is doordat er geen chemische smaak-, geur-, kleurstoffen en conserveermiddelen in zitten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als het natuurlijk is doordat er geen genetisch gemodificeerde organismen in zitten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als de dieren een vrijer en beter leven hebben gehad	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als het er niet perfect hoeft uit te zien	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als het gemaakt is en smaakt zoals vrbeger	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als het onbespoten is	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als het uit mijn eigen streek komt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voedsel is volgens mij vooral gezond als het met de hand geplukt is	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

V006

De volgende stellingen gaan over hoe u aankijkt tegen het gezonde(re) van biologische voeding:

Biologische voeding is gezonder dan niet-biologische voeding

	1	2	3	4	5	6	7	
Mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Mee eens

V007

Ik schat in dat biologische voeding vooral gezonder is vanwege de aanwezigheid van

positieve stoffen in het voedsel:

- Helemaal mee eens
- Mee eens
- Meer eens dan oneens
- Neutraal
- Meer oneens dan eens
- Mee oneens
- Helemaal mee oneens
- Ik geloof niet dat biologische producten gezonder zijn dan niet-biologische producten

V008

Ik schat in dat biologische voeding vooral gezonder is vanwege het *minder aanwezig zijn van gif in het voedsel*.

- Helemaal mee eens
- Mee eens
- Meer eens dan oneens
- Neutraal
- Meer oneens dan eens
- Mee oneens
- Helemaal mee oneens
- Ik geloof niet dat biologische producten gezonder zijn dan niet-biologische producten

V011

De volgende stellingen en open vragen gaan over hoe u aankijkt tegen het gezonde(re) van specifieke biologische productgroepen

V012

Biologische vleeswaren zijn volgens mij gezonder dan gewone vleeswaren

	1	2	3	4	5	6	7	
Mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Mee eens

V012A

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische vleeswaren *niet* gezonder zijn dan gewone vleeswaren?

V012B

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische vleeswaren gezonder zijn dan gewone vleeswaren?

V013

Biologisch vers vlees is gezonder dan gewoon vers vlees

	1	2	3	4	5	6	7	
Mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Mee eens

V014

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologisch vers vlees *niet* gezonder is dan gewoon vers vlees?

V015

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologisch vlees gezonder is dan gewoon vers vlees?

V016

Biologische kaas is gezonder dan gewone kaas

	1	2	3	4	5	6	7	
Mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Mee eens

V017

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische kaas *niet* gezonder is dan gewone kaas?

V018

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische kaas gezonder is dan gewone kaas?

V019

Biologische melk is volgens mij gezonder dan gewone melk

	1	2	3	4	5	6	7	
Hele oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Hele eens

V020

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische melk *niet* gezonder is dan gewone melk?

V021

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische melk gezonder is dan gewone melk?

V022

Biologisch fruit is volgens mij gezonder dan gewoon fruit

	1	2	3	4	5	6	7	
Hele oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Hele eens

V023

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologisch fruit *niet* gezonder is dan gewoon fruit?

V024

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologisch fruit gezonder is dan gewoon fruit?

V025

Biologische groente is volgens mij gezonder dan gewone groente

	1	2	3	4	5	6	7	
Nee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Heel eens

V026

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische groente *niet* gezonder is dan gewone groente?

V027

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische groente gezonder is dan gewone groente?

V028

Biologische aardappelen zijn volgens mij gezonder dan gewone aardappelen

	1	2	3	4	5	6	7	
Mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Mee eens

V029

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische aardappelen *niet* gezonder zijn dan gewone aardappelen?

V030

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische aardappelen gezonder zijn dan gewone aardappelen?

V031

Biologische babyvoeding is volgens mij gezonder dan gewone babyvoeding

	1	2	3	4	5	6	7	
Mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Mee eens

V032

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische babyvoeding *niet* gezonder is dan gewone babyvoeding?

V033

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische babyvoeding gezonder is dan gewone babyvoeding?

V034

Biologische pasta en rijst zijn gezonder dan gewone pasta en rijst

	1	2	3	4	5	6	7	
Mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Mee eens

V035

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische pasta en rijst *niet* gezonder zijn dan gewone pasta en rijst?

V036

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische pasta en rijst gezonder zijn dan gewone pasta en rijst?

V037

Biologische thee en koffie zijn gezonder dan gewone thee en koffie

	1	2	3	4	5	6	7	
Mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Mee eens

V038

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische thee en koffie *niet* gezonder zijn dan gewone thee en koffie?

V039

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische thee en koffie gezonder zijn dan gewone thee en koffie?

V040

Biologisch vruchtensap is gezonder dan gewoon vruchtensap

	1	2	3	4	5	6	7	
Mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Mee eens

V041

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologisch vruchtensap *niet* gezonder is dan gewoon vruchtensap?

V042

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologisch vruchtensap gezonder is dan gewoon vruchtensap?

V043

Biologische muesli is gezonder dan gewone muesli

	1	2	3	4	5	6	7	
Mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Mee eens

V044

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische muesli *niet* gezonder is dan gewone muesli?

V045

Wat zorgt er volgens u vooral voor dat biologische muesli gezonder is dan gewone muesli?

V048

Bij **gezonde** producten (zoals groenten en fruit) is volgens mij het gezondheidsvoordeel van biologisch groter dan bij **ongezonde** producten (zoals chips en koekjes)

	1	2	3	4	5	6	7	
Mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Mee eens

En waarom denkt u dat?

V051

Bij **onbewerkte** producten (zoals eieren, groenten en fruit) is volgens mij het gezondheidsvoordeel van biologisch groter dan bij **bewerkte** producten (zoals pasta, pizza's en kant en klaarmaaltijden)

	1	2	3	4	5	6	7	
Mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Mee eens

En waarom denkt u dat?

V052

Kunt u aangeven in welke mate u het eens of oneens bent met de onderstaande stellingen.

	Mee oneens				Mee eens		
	1	2	3	4	5	6	7
Het gezonde(re) van biologisch is voor mij het belangrijkste voordeel van biologisch	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb vertrouwen in de instanties die erop toezien dat biologische producten daadwerkelijk een biologische herkomst hebben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb er vertrouwen in dat het merk biologisch op een product garandeert dat een product daadwerkelijk een biologische herkomst heeft	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb er vertrouwen in dat diegene die biologische producten verkopen kunnen garanderen dat de producten inderdaad een biologische herkomst hebben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

V053

De volgende stellingen beogen te meten hoe u aankijkt tegen gezondheid.

Kunt u aangeven in welke mate u het eens of oneens bent met de onderstaande stellingen.

	Mee oneens				Mee eens		
	1	2	3	4	5	6	7
Ik ga goed met mijn gezondheid om	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik geef mijn pogingen om mijn gezondheid te verbeteren niet gemakkelijk op	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voor een goede gezondheid wil ik best elke dag iets opofferen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voor mij gaat gezondheid <u>voora</u> over mijn lichaam in een goede conditie houden (door bijvoorbeeld aan fitness, aerobics te doen of door bijvoorbeeld te joggen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voor mij gaat gezondheid <u>voora</u> over de energie hebben om de dingen te doen die ik wil doen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voor mij gaat gezondheid <u>voora</u> over tijd nemen om te ontspannen en van het leven te genieten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voor mij gaat gezondheid <u>voora</u> over in harmonie leven met mijn familie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voor mij gaat gezondheid <u>voora</u> over geen fysieke gezondheidsproblemen hebben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voor mij gaat gezondheid <u>voora</u> over een actief leven leiden (door te sporten bijvoorbeeld)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

V054

Kunt u aangeven in welke mate u het eens of oneens bent met de onderstaande stellingen.

	Mee oneens				Mee eens		
	1	2	3	4	5	6	7
Voor mij gaat gezondheid <u>voora</u> over het zorgen voor de gezondheid van familieleden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voor mij gaat gezondheid <u>voora</u> over het volgen van de adviezen van experts zoals doktoren en bijvoorbeeld diëtisten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voor mij gaat gezondheid <u>voora</u> over er goed uitzien	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voor mij gaat gezondheid <u>voora</u> over het verkleinen van risico's op gezondheidsproblemen met betrekking tot bijvoorbeeld hart, longen, lever, etc.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voor mij gaat gezondheid <u>voora</u> over slank blijven	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voor mij gaat gezondheid <u>voora</u> over emotioneel welzijn, mentaal goed voelen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voor mij gaat gezondheid <u>voora</u> over het hebben van goede sociale contacten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het <u>voora</u> vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om anderen te helpen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het <u>voora</u> vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om me zeker te voelen in het leven	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het <u>voora</u> vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om een actief sociaal leven te leiden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

V055

In welke mate bent u het eens of oneens met onderstaande stellingen?

	Mee oneens				Mee eens		
	1	2	3	4	5	6	7
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om succesvol in mijn werk te zijn.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om me chique te voelen/zijn.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om me beschermd te voelen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om mijn leven op orde te hebben.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om tijd door te brengen met familie.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om slank te blijven.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om warmte en gezelligheid te ervaren.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om mooi te blijven.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om te sporten.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om een invloedrijke positie te houden.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

V056

In welke mate bent u het eens of oneens met onderstaande stellingen?

	Mee oneens				Mee eens		
	1	2	3	4	5	6	7
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om plezier te hebben met anderen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om rust te hebben in mijn leven.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om hechte vriendschappen te hebben.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om te zorgen voor mijn familie.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om ambitieus te zijn.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om competent te zijn.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om een avontuurlijk leven te leiden.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou het vooral vervelend vinden als ik door gezondheidsproblemen niet meer in staat zou zijn om stijlvol te zijn.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

V057

De laatste vragen van het onderzoek gaan over wie u bent.

In welk land bent u geboren?

- Maak uw keuze -

V050

U heeft aangegeven niet in Nederland geboren te zijn. Sinds wanneer woont u in Nederland?

- Maak uw keuze -

V060

Wie is de hoofdkostwinner in uw huishouden?

- Ikzelf
- Mijn partner

V061

Bent u degene die in uw huishouden het vaakst beslist over de boodschappen?

- Ja
- Nee

V062

Hoeveel procent van uw boodschappen besteedt u aan biologische producten?

V063

Hoe vaak koopt u biologische voedingsmiddelen?

- Elke week
- Ongeveer 2-3 x per week
- Ongeveer 1 x per maand
- Minder dan 1 x per maand
- Bij hoge uitzondering
- Nooit

V064

Hoeveel euro besteedt u per maand aan biologische producten?

€

V065

Hoeveel uur per week beoefent u sport?

uur

V888

Kunt u met een rapportcijfer van 1 tot 10 aangeven wat u van onderstaande aspecten van deze vragenlijst vond?

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Geen mening
Onderwerp van het onderzoek	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kwaliteit van de vragen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Plezierig om in te vullen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lengte van de vragenlijst	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

V889

Heeft u tot besluit nog opmerkingen over dit onderzoek?

U kunt nog 255 karakters gebruiken

Nee, ik heb geen aanvullende opmerkingen.

V900

Als dank voor uw medewerking ontvangt u 120 OpinionPoints. Hoe wilt u deze besteden?

U kunt deze storten op uw saldo (OpinionPoints), schenken aan een goed doel of storten in onze JackPoints jackpot.

- OpinionPoints
- AMREF Flying Doctors
- Doe een Wens Stichting
-

KWF Kankerbestrijding

Stichting AAP

JackPoints

V998

U valt helaas buiten de doelgroep voor dit onderzoek.

Soms worden er heel specifieke eisen gesteld aan de doelgroep van een onderzoek. Helaas voldoet u deze keer niet aan de gestelde eisen.

Hartelijk dank voor uw interesse en graag verwelkomen wij u weer bij een volgend onderzoek.

Met vriendelijke groet,

Multiscope.

V999

Bedankt voor uw deelname

Mede namens onze opdrachtgever willen wij u hartelijk danken voor uw deelname.

De door u verdiende OpinionPoints zullen zo snel mogelijk op de door u gekozen wijze uitgekeerd worden.

Graag verwelkomen wij u weer bij een volgend onderzoek.

Met vriendelijke groet,

Multiscope.

